

ב"ה

התקשרות

קונטרס שבועי לאנ"ש חסידי חב"ד לחיזוק ההתקשרות
לכ"ק אדמו"ר רבי מנחם מענדל בהרה"ק רלו"י מליובאוויטש
זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שיחות • אגרות • פניני חסידות לפה"ש • הלכות, מנהגים וטעמיהם • ניצוצות • זמנים

א'כט

ערב שבת קודש הגדול
פרשת אחרי
יום הבהיר י"א בניסן התשע"ד

יוצא לאור עלידי
מכון ליובאוויטש שעליד
צעירי אגודת חב"ד באה"ק ת"ו - המרכז

מורה שיעור ללימוד היומי ברמב"ם

י"א בניסן ה'תשע"ד - י"ח בניסן ה'תשע"ד

יום	יום בחודש	ג' פרקים ליום	פרק א' ליום	ספר-המצוות
ו'	י"א בניסן	הלי איסורי ביאה פרק טו-יז.	הלי חובל ומזיק פרק ה.	מל"ת נב. נג. נה. נד. שג. שס. שסא.
ש"ק	י"ב בניסן	פרק יח-כ.	פרק ו.	מל"ת קסא. קסב. מ"ע לח. מל"ת קס. קנח. קנט.
א'	י"ג בניסן	פרק כא-כב. הלי מאכלות אסורות... בפרקים אלו. פרק א.	פרק ז.	מל"ת שנג. מ"ע קמט.
ב'	י"ד בניסן	פרק ב-ד.	פרק ח.	מ"ע קנ. קנא. קנב. מל"ת קעב. קעד.
ג'	ט"ו בניסן	פרק ה-ז.	הלי רוצח ושמירת נפש.. בפרקים אלו. פרק א.	מל"ת קעג. קעה. קעו. קעז. קעה.
ד'	ט"ז בניסן	פרק ח-י.	פרק ב.	מל"ת קעט. קפ. קפח.
ה'	י"ז בניסן	פרק יא-יג.	פרק ג.	מל"ת קפא. קפב. קפד. קפה. קפג.
ו'	י"ח בניסן	פרק יד-טו.	פרק ד.	מל"ת קפז. קפו. קפט. קצ. קצא. קצב.

זמני השבוע*

תאריך	עלות השחר**		זמן ציצית ותפילין	זריחה החמה	סוף זמן ק"ש	חצות היום והלילה	מנחה גדולה	שקיעת החמה***	צאת הכוכבים
	120 ד'	72 ד' לפני הזריחה							
ו', י"א בניסן	4.11	5.03	5.26	6.24	9.28	12.42	1.14	7.06.8	7.31
ש"ק, י"ב בניסן	4.10	5.02	5.24	6.23	9.27	12.42	1.14	7.07.4	7.32
א', י"ג בניסן	4.08	5.00	5.23	6.22	9.26	12.42	1.14	7.08.1	7.33
ב', י"ד בניסן	4.07	4.59	5.22	6.21	9.26	12.41	1.14	7.08.8	7.34
ג', ט"ו בניסן	4.05	4.58	5.20	6.20	9.25	12.41	1.14	7.09.6	7.34
ד', ט"ז בניסן	4.03	4.56	5.19	6.18	9.24	12.41	1.13	7.10.2	7.35
ה', י"ז בניסן	4.02	4.55	5.18	6.17	9.24	12.41	1.13	7.10.9	7.36
ו', י"ח בניסן	4.00	4.53	5.16	6.16	9.23	12.40	1.13	7.11.6	7.36

* הזמנים מתייחסים לאזור המרכז. באזור ההרים והעמקים יש שינויים שעשויים להגיע למספר דקות.
 ** לגבי זמן עלות השחר הנהוג בחב"ד קיימות שלוש דעות. הבאנו את הזמנים לפי הדעה המוקדמת ביותר והמאוחרת ביותר, וראוי להחמיר לפי העניין.
 *** זמני השקיעה כאן הם לפי השקיעה הנראית. אולם אדה"י בסידורו (יסדר הכנסת שבת) מכיר בשקיעה האמיתית, המאוחרת ממנה "בכמו ארבע מינוטין" (לשון אדה"ז שם. שיעור התלוי במיקום ובעונות השנה).

זמני הדלקת הנרות וצאת השבת

פרשת	ירושלים		תל-אביב		חיפה		באר-שבע	
	הדה"נ	צה"ש	הדה"נ	צה"ש	הדה"נ	צה"ש	הדה"נ	צה"ש
אחרי / שה"ג	6:30	7:43	6:45	7:46	6:37	7:46	6:47	7:45
חג הפסח	6:32	7:46	6:47	7:48	6:39	7:48	6:49	7:48
שבת חו"מ פסח	6:34	7:49	6:50	7:51	6:42	7:51	6:51	7:50

עורך אחראי: לוי יצחק שייקביץ • עורך: נחמיה קפלון • הגהה: יוסף יצחק אולידורט

מו"ל: מכון ליובאוויטש שעליד צעירי-אגודת-חב"ד באה"ק ת"ו - המרכז

יור: הרב יוסף יצחק הכהן אהרונוב

כתובת: ת"ד 14 כפר-חב"ד 60840, טל' 03-9607588, פקס: 03-9606169

7474-ISSN 0793 אינטרנט: www.chabad.org.il דואר אלקטרוני: chabad@chabad.org.il

ליל-הסדר - שעת הכושר לפעול ישועות

הסדר של משפיע ומקבל בכל השנה הוא באופן של אתערותא דלתתא המעוררת וממשיכה אתערותא דלעילא • לעומת זאת, בלילות הפסח נפעל דבר נפלא ביותר – שלכל אחד מישראל, גם בהיותו במעמד ומצב שאינו "כלי" הממשיך אור, מאיר גילוי אור באופן של אתערותא דלעילא • יש להיעשות "כלי ריקן" כדי לקבל ולהחזיק את הגילוי מלמעלה • משיחת כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו

העצמות – אין לו לחשוב לעצמו מה זה נוגע אליו, איזה שייכות יש לו לגילוי של "בכבודו ובעצמו", אלא צריך הוא להתבונן בעניינים אלה באופן שיהיו מונחים בשכלו והשגתו, שזהו עניין הסרת מוח האבן, ועלידי זה יזכה שבבוא הגאולה יסיר הקב"ה גם את לב האבן.

ועל-פי המבואר באיגרת-הקודש⁵ שישנו עניין היציאה מהגלות של "כל ניצוץ פרטי מהשכינה שבנפש כל אחד מישראל" עוד לפני הגאולה "לכללות ישראל... ויציאת השכינה הכללית מהגלות והשביה לעד ולעולמי עולמים" – הרי, גם הסרת לב האבן (נוסף על הסרת מוח האבן) יכולה להיות אצלו עוד קודם הגאולה הכללית דכללות ישראל – בגאולה הפרטית שלו, וזה גופא יהיה הכנה וכלי להסרת לב האבן אצל כללות ישראל בגאולה הכללית בביאת משיח צדקנו.

* * *

ב. "הבן שואל מה נשתנה?"⁶:

(5) ס"ד (קה, סע"ב).

(6) ראה גם שיחת ליל ב' דחה"פ תשי"ט ס"ח ואילך (תורת מנחם

א. ידוע שבלילות הפסח מאירים גילויים נעלים ביותר – על-דרך ובדוגמת הגילויים שהיו ביציאת מצרים בפעם הראשונה, שעל-זה נאמר¹, "ויציאנו ה' ממצרים גו' ובמורא גדול", ודרשו חז"ל², "במורא גדול זה גילוי השכינה", ועד לדרגה היותר נעלית של גילוי שכינה, כדרשת חז"ל² "ויציאנו ה' ממצרים, לא על-ידי מלאך ולא על-ידי שרף ולא על-ידי שליח, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו", ומבואר בכתבי כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע³ ש"בכבודו ובעצמו" קאי על מלכות דאין-סוף ותפארת (עצמות) דאין-סוף שלפני הצמצום.

ואף שאין אנו מרגישים גילויים אלה⁴ – יודעין אנו שכן היא המציאות, וידיעה זו צריכה להיות "מונחת" ("אפגעלייגט") אצלנו.

כיוון שהתורה בכלל ורבתינו נשיאינו בפרט מודיעים לנו שבלילות הפסח מאירים גילויים נעלים ביותר, עד לגילוי "בכבודו ובעצמו", מלכות דאין-סוף ותפארת הנעלם כו', עד לגילוי

(1) תבוא כוכב.

(2) בנוסח הגש"פ.

(3) ראה סה"מ אע"ר עמ' עה. המשך תער"ב ח"ב עמ' תתקכד.

סה"מ תרע"ב תרע"ו עמ' סז.

(4) ראה גם תורת מנחם חלק ב' ע' 40 ואילך

לעכב הלידה וההתגלות של בחינת ז"א – "אם) בן (הוא)", דקאי על ז"א, "והמיתן אותו" – כי, כאשר בחינת ז"א היא בהתגלות, אזי לא יכולה להיות יניקה ללעומת־זה (מצרים), ורק כאשר בחינת ז"א היא בהעלם ובאופן של עיבור בבחינת בינה, אזי יכולים גם המצריים לקבל יניקה.

ויש לקשר זה עם כללות עניין גלות מצרים שנמשל לעיבור, כמו הוולד במעי אמו שראשו מקופל בין ברכיו כו'¹⁴, שזהו עניין דלתת כלילן גו תלת כו'¹⁵, שג' הבחינות דחב"ד (מוחין) וג' הבחינות דחג"ת (מידות) הן בהעלם בבחינות נה"י. והיינו, שבגלות מצרים הייתה נתינת מקום לסדר כזה שבחינת ז"א (מידות) היא בהעלם, ובמילא יכולה להיות יניקה למצרים כו'.

וזהו גם הטעם שמושה רבינו חשש מפני פרעה, ועד כדי כך שהוצרך לצייוי מיוחד, "בוא אל פרעה"¹⁶, שצייוי זה הוא נתינת־כוח שיוכל להתגבר לשבור ולבטל קליפת פרעה¹⁷ – כיוון שבזמן גלות מצרים היתה נתינת־מקום שפרעה יוכל לקבל יניקה מקדושה, מצד העלם בחינת ז"א.

ד. וביאור העניין בעבודת האדם:

גלות מצרים, שבחינת ז"א היא בהעלם – עניינה הוא העדר ההרגש במידות שבלב (ז"א), והיינו, שאף־על־פי שידוע ומבין ומשיג מה שכתוב בספרים כו' מכל־מקום, כיוון שזהו רק באופן של ידיעת המציאות, ולא השגת המהות, לכן, אין זה פועל אצלו לידת והתגלות המידות.

ועניין זה נעשה על־ידי פרעה מלך מצרים כפי שהוא בנפש הבהמית – פרעה אותיות העורף¹⁸, שהוא עניין מיצר הגרון¹⁹, שמעכב המשכת ופעולת המוחין במידות.

ועל זה ניתן כוח מיוחד מלמעלה – "בוא אל פרעה" – שלא לחשוש מתוקף נפש הבהמית, פרעה מלך מצרים, אפילו בשעה שעל־פי חשבון

כ"ק מו"ח אדמו"ר סיפר⁷ שבסידורים הישנים הייתה גם כן גירסה, "הבן שואל מה".

והעניין בזה⁸ – ש"בן" ו"מה" רומזים על השמות ב"ן (מלכות) ומ"ה (ז"א), וזהו עניין ב"ן שואל מ"ה, שספירת המלכות שואלת ומבקשת השפעה מז"א, שהרי ז"א ומלכות הם משפיע ומקבל.

ועל־פי המבואר בתורה־אור פרשת תרומה⁹ – בכתב־יד־קודש אדמו"ר נ"ע – ש"כרוב אחד מקצה מזה הוא קצה אור אין־סוף שבז"א (סוף עולמות האין־סוף) וכרוב אחד מקצה מזה הוא מקור ב"ע", היינו, שז"א ומלכות כוללים כל סדר ההשתלשלות, נמצא, שעניין "ב"ן שואל מ"ה" כולל כל סדר השתלשלות, שבכל המדרגות הסדר הוא באופן של משפיע ומקבל.

– ולהעיר גם מהסיפור הידוע¹⁰ אודות אחד החסידים, בעל ציור וכו', שנכנס לאדמו"ר מהר"ש ושאל אצלו בקשר לענייני פרנסה, וניגש אדמו"ר מהר"ש אל החלון והראה לו על השמש השוקעת, באורו: לילה מקבל מיום, ירח מקבל משמש, מלכות מקבלת מז"א וכו'. וסיים: עד עת זקנותך ("ביז דיין טיפן עלטער") יהיה לך כל המצטרך, ולא יחסר לך פרנסה. וכך הווה, שכל ימיו היה עשיר גדול, אך בסוף ימיו ירד מנכסיו והגיע עד פת לחם, רחמנא ליצלן, ואז, הבין את דיוק לשונו של אדמו"ר מהר"ש: "עד עת זקנותך וכו'!"...

– אמנם, על־פי זה נמצא שהעניין ד"ב"ן שואל מ"ה" הוא בסדר הרגיל בכל השנה כולה, ואם כן, מהו החידוש בזה בלילות הפסח דווקא?

ג. ויובן בהקדם המבואר בדרושי חסידות¹¹ (מיוסד על מה שכתוב בכתבי האריז"ל¹²) בפירושו הכתוב¹³, "אם בן הוא והמיתן אותו": כוונת המצריים היתה

חלק כ"ה סוף עמוד 206 ואילך).

(7 שיחת ליל א' דחג הפסח תש"ג ס"ה (סה"ש תש"ג עמ' 54) – הובא בהגדה של פסח עם ליקוטי טעמים ומנהגים עמ' יב.

(8 ראה בהנסמן בסה"ש תש"ג שם.

(9 פא.ב.

(10 ראה תורת מנחם – רשימות היומן, סוף עמוד רלו ואילך. וש"נ.

(11 ראה תו"ח שמות לו,א ואילך. אוה"ת שם (כרך ז) ס"ע ב'תקב ואילך. שם (כרך ח) ס"ע ב'תתמה ואילך.

(12 ל"ת וסה"ל עה"פ.

(13 שמות א, טז.

(14 נידה לב.

(15 ראה זח"ב ג, סע"א. ע"ח שער הכללים פ"ב. ורא ד"ה זה שנאמר בהתוועדות. וש"נ.

(16 ר"פ בא.

(17 ראה זח"ב לד,א.

(18 ל"ת וסה"ל להאריז"ל ר"פ שמות. ועוד.

(19 ראה תו"א וארא נתב, ובכ"מ.

ועד כדי כך, שאפילו בשעה שיודע ומבין שחסר לו, אינו מתעורר לשאול ולבקש על זה, כנ"ל, מכל-מקום, בנוגע ל"סור מרע" על-כל-פנים, יכול לפעול על עצמו שלילת ה"קאך" וה"געשמאק" בתאוות גשמיות [עלידי התבוננות בעניין "אשה חמת מלא צואה"²³, וכיוצא בזה], ולהיות בבחינת "כלי ריקן".

וכמו ביציאת מצרים, ש"נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם"²² - הרי גילוי זה היה באופן של אתערותא דלעילא בלבד, ולא עלידי עבודתם של בני-ישראל, שהרי בני-ישראל מצד עצמם היו אז מושקעים בטומאה, עד כדי כך ש"כיוון שהגיע הקץ לא עיכבם כהרף עין"²⁴, משום שאילו היו נשארם במצרים עוד "הרף עין" היו נשקעים בטומאה באופן כזה שכמה וכמה מבני-ישראל לא היו יכולים יותר לצאת משם²⁵; וכל מה שנדרש מהם היה לרוקן את עצמם ("כלי ריקן") מהעניינים ההופכיים - שזהו עניין "כי ברח העם"²⁶, כמבואר בתניא²⁷ "שהרע שבנפשות ישראל עדיין היה בתוקפו... רק מגמתם וחפצם היתה לצאת נפשם האלוקית מגלות הסטרא אחרא וכו'".

וכאשר נעשים בבחינת "כלי ריקן", אזי יכולים לקבל ולהחזיק את הגילוי שנמשך מלמעלה באופן של אתערותא דלעילא - שגם הגילוי מלמעלה שאינו יכול להיות נמשך עלידי עבודתם, להיותם במעמד ומצב ירוד שלכן אינם יכולים להיות בבחינת כלי שממשיך את האור, יתקבל אצלם ויחדור ויפעל בפנימיותם כו'.

[ועל-דרך המבואר בקונטרס העבודה²⁸ בנוגע לבחינת היחידה שבנפש שמתגלית בעניין המסירות-נפש - שפועלת גם על הכוחות הפנימיים, בדרך מקיף על-כל-פנים, ועלידי זה

23 ראה שבת קנבא, ובפרש"י. הובא בתניא פי"ד.

24 מכילתא ופרש"י בא יב, מא.

25 אורה-תורה בא, ע' שכז - מזית רענן. לקו"ש ח"ו ע' 85 הערה 37. ראה מכתב י"א ניסן ה'תשכ"ג (אגרות-קודש חכ"ב

ריש עמ' תלה). הנסמן בלקו"ש ח"ו עמ' 88 הערה 70.

26 בשלח יד, ה.

27 ספלא"א.

28 פ"ה (עמ' 32).

קדושה, חשבון של משה רבינו, יש מקום לחשב כו' - כיוון שהקב"ה נותן כוח שגם במצב כזה שהמידות אינן בהתגלות (וישנה רק ההשגה וההתבוננות במוח) יוכל האדם להתגבר על נפש הבהמית כו'.

ה. והנה, הכוח שניתן מלמעלה לצאת מהמעמד ומצב של גלות מצרים שהמידות אינן בהתגלות כו' - הוא באופן של אתערותא דלעילא בלבד, ללא הקדמת אתערותא דלתתא כלל, אפילו לא באופן שהאדם שואל ומבקש (ועלידי זה מעורר) שיהיה הגילוי מלמעלה,

- שהרי העדר ההרגש במידות שבלב יכול להיות באופן שהאדם הוא בהגשמה כלי-כך עד שאינו מרגיש כלל שחסר לו משהו שישאל ויבקש על זה, ולא עוד אלא שאפילו כאשר מתבונן בשכלו ומבין שחסר לו, אין זה פועל על ההרגש שבלב שיתעורר לשאול ולבקש על זה -

וכל מה שנדרש ממנו אינו אלא להיות לו כלי שיוכל לקבל ולהחזיק האור והגילוי מלמעלה. והיינו, שאין זה כלי שממשיך האור, אלא כלי שמקבל האור בלבד.

וכמבואר במאמר ד"ה החודש תרנ"ד (שיצא לאור זה עתה²⁰) בביאור השייכות דחג הפסח לבחינת "בת" (שג' הרגלים - פסח, שבועות וסוכות - הם כנגד ג' הבחינות ד"בת", "אחות" ו"אמי"²¹) - "שזהו בחינת מקבל בלבד, והיינו אתערותא דלעילא שלא באתערותא דלתתא... אתערותא דלעילא מצד עצמה".

ו. וביאור עניינו של "כלי" זה (לקבל ולהחזיק האור) - בעבודת האדם: אמרו חז"ל²² כלי מלא אינו מחזיק כלי ריקן מחזיק, והיינו, שצריך לרוקן את עצמו ("זיך אויסליידיקן") מתאוות גשמיות.

ועניין זה יכול כל אדם (באיזה מעמד ומצב שיהיה) לפעול בעצמו - כי, גם בהיותו במעמד ומצב שאין לו הרגש ותענוג ("געשמאק") בקדושה,

20 נדפס לאח"ז בסה"מ תרנ"ד עמ' קלה.

21 אוה"ת בא עמ' רנח. סה"מ תרנ"ד שם.

22 ברכות מ, א. וראה סה"מ תשי" עמ' 120, ובהנסמן בהערה שם.

נעשית גם העלוליות והאפשרויות שתוכל להיות הפעולה על הכוחות הפנימיים באופן פנימי, עבודה פנימית].

ז. ועל־פי זה יש לומר בפירוש "ב"ן שואל מ"ה" בלילות הפסח - שנקרא "שואל" (לא על־שם שמעורר וממשיך הגילוי מלמעלה, כלי שממשיך האור, אלא) רק על־שם שמקבל הגילוי מלמעלה (על־ידי זה שעושה "כלי ריקן" שבו יתקבל האור והגילוי מלמעלה).

וזהו החידוש בעניין "ב"ן שואל מ"ה" בלילות הפסח לגבי הסדר של משפיע ומקבל כפי שהוא במשך כל השנה כולה:

הסדר דמשפיע ומקבל כפי שהוא במשך כל השנה הוא באופן של אתערותא דלתתא שמעוררת וממשיכה אתערותא דלעילא, דרוח אייתי רוח ואמשיך רוח כו²⁹, והיינו, שהאדם צריך להיות "כלי" אל האור, כלי שממשיך האור;

מה־שאינ־כן בלילות הפסח נפעל דבר נפלא ביותר - שלכל אחד ואחד מישראל, גם בהיותו במעמד ומצב שאינו "כלי" שממשיך אור, מאיר גילוי אור שהמשכתו היא (לא על־ידי עשיית כלי שממשיך את האור, אלא) באופן של אתערותא דלעילא מצד עצמה, וצריך רק לעשות "כלי ריקן" כדי לקבל ולהחזיק את הגילוי שנמשך מלמעלה.

ח. ובעומק יותר:

הפלאות גילוי האור בלילות הפסח שמאיר מלמעלה לכל אחד ואחד מישראל, גם למי שאינו בבחינת כלי שממשיך אור, היא [לא רק לגבי המקבל בהיותו במעמד ומצב ירוד ביותר, שעה אחת קודם יציאת־מצרים, שאינו בגדר כלי שממשיך אור כלל, שלגביו, גם גילוי אור מועט נחשב דבר נפלא, אלא] גם לגבי אלה שנמצאים במעמד ומצב נעלה שהם בבחינת כלים שממשיכים אור, היינו, שההפלאה היא מצד גודל מעלת האור עצמו שאינו מאיר בכל השנה כולה, שלהיותו אור נעלה ביותר, אינו יכול להיות נמשך על־ידי כלי הממשיך את האור, כי אם באופן של אתערותא דלעילא מצד עצמו בלבד.

אלא שהיא הנותנת: המשכת האור גם למי שאינו בגדר כלי שממשיך אור כלל, מהווה ראיה והוכחה על גודל מעלת האור - שהוא אור בלתי מוגבל, שלכן ביכולתו להיות נמשך גם למטה מטה ביותר.

וכמבואר בדרושי חסידות³⁰ במה שכתוב³¹, "ועברתי בארץ מצרים גו", "אני ולא מלאך כו' ולא שרף כו' ולא השליח כו' ולא אחר"²⁹ - שכדי להיות הגילוי בארץ מצרים, למטה מטה ביותר, צריכה להיות ההמשכה ממקום נעלה ביותר, למעלה מד' העולמות, כולל גם עולם האצילות.

וענינו בעבודת האדם - כידוע³² שד' העולמות שהם כנגד ד' המדרגות דומם, צומח, חי ומדבר - יש דוגמתם גם בעבודת האדם, שהוא עניין העבודה במעשה, ברגש המידות שבלב, בהתבוננות דמוחין, ועד לביטול שמצד בחינת החכמה, ובלילות הפסח מאיר גילוי אור שלמעלה גם מהביטול שמצד בחינת החכמה, ולכן המשכתו היא לכל אחד ואחד מישראל, גם למי שנמצא למטה ביותר, ועל־ידי זה בכוחו וביכולתו להעתיק את עצמו ("איבערשטעלן זיך") לדרגה שלמעלה מכל סדר השתלשלות.

- ועל־פי זה יש לבאר דברי כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע (כפי שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר³³, בידועו שסוף־כל־סוף יתגלה הדבר לכלל³⁴) שצריכים לחשוב ולבקש (במשך ה"סדר") "אף זיין א מענטש" - אתם קרויין אדם³⁵ - "וועט דער איבערשטער העלפן"... והיינו, שבלילות הפסח ישנה שעת הכושר לפעול ישועות בנפשו כו', שאין דוגמתה בכל השנה כולה.

(מהתוועדות ליל ב' דחג הפסח ה'תשכ"ג - בלתי מוגה, תורת מנחם כרך לו עמ' 270)

30 ראה ד"ה ועברתי בארמ"צ תרמ"ד-תרנ"א (קה"ת, תשנ"ח), ובהנסמן שם.

31 בא יב,יב.

32 ראה תו"א בראשית ג,ד ואילך. הנסמן בספר הערכים חב"ד מע' אדם ס"ז (כרך א ס"ע קמז ואילך).

33 בחג הפסח תש"ב קודם הסדר - ראה תורת מנחם רשימת היומן ריש ע' טיט (ומסיים שם: "אבל איני רוצה שיידעו שסיפרתי לך זה").

34 נדפס בהגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים עמ' ה' (מ"שיחות חה"פ תש"ב).

35 יבמות סא, רע"א.

29 זח"ב קסב, רע"ב.

לא תגנוב – אפיקומן

על מנהגינו שלא לגנוב אפיקומן • מה הגימטרייה של 'אפיקומן', ועל גנבים שמפסיקים לגנוב בליל הסדר... • מה ההבדל בין ליל הסדר לשאר חגים לגבי זהירות בחינוך? • ומה בדבר אירוח אורחים בליל הסדר, עריכת סדר שלא בביתו, והסיבה להימנעות מאורחים בבית רבי • מסדרת יסודתו בהררי קודש

לצורך שמחה מותר?

ב'אוצר מנהגי חב"ד' (מהר"י שי' מונדשיין) סעיף עט (עמ' קנג'קנד).

צא וראה שבעל ה'חיות יאיר' כבר התבטא (עם שהביא שטעם המנהג הוא לחכב המצוה) ש"יש פנים למחות ולבטל המנהג", ולא נימק הטעם. היו שכתבו (הובא ב'אוצר' שם) שמנהג זה "בדוי" ו"הבל" – ובגויים נשמע שהיהודים לומדים [=מלמדים את] ילדיהם לגנוב זכר ליציאת מצרים 'וינצלו' [=את מצרים], על כן "המונע משוכח"... עם זאת, חששם הוא בעיקר בגלל 'חילול ה'", ואולי אף מצד סכנה מסוימת (בשל הזכר ל'וינצלו'), ולא דווקא בגלל חשש ה'חינוך לגניבה', כפי שמשמע מהערת כ"ק אדמו"ר.

זהירות מרבית בחינוך

ואולי יש לומר, שבלייל-סדר, שעיקרו השפעת החינוך על כל השנה – "זהגדת לבנך", אז מקפידים ביותר גם על מה שבשאר מועדים היה ניתן להקל בהם. ובהקדים מה שכתב בספר החינוך (מצוה טז) בטעם שנאסרה "שבירת עצם בפסח": "ועליכך בתחילת בואינו להיות סגולה מכל העמים ממלכת כהנים וגוי קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה ומתוך המעשה והדמיון שאנו עושים נקבע בנפשותינו

ב'הגדה של פסח עם ליקוטי טעמים ומנהגים', בפסקה המתחילה במילה 'אפיקומן', כותב הרבי: יש נוהגין שהתינוקות 'חוטפין' את האפיקומן (ופודין אותו מהם תמורת איזו מתנה). ואומרים שמרומז בלשון רז"ל: חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל התינוקות שלא יישנו (פסחים קט,א. חק יעקב סתע"ב סק"ב)... ואין נוהגין בחטיפת האפיקומן בבית הרב, ולהעיר ממאמר רז"ל בתר גנבא גנוב וטעמא טעים (ברכות ה,ב). וראיתי שהקשה מי על מנהגינו: "זהרי מצינו כמה פעמים דגניבה לצורך שמחה מותרת, כדאיאתא בסוכה (דף מה,א) מיד התינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין אתרוגיהן, ופירש רש"י אתרוגיהן של תינוקות ואין בדבר לא משום גזל ולא משום דרכי שלום שכך נהגו מחמת שמחה. וגם למפרש שם דמיד אחר כך התינוקות בעצמם שומטין יותר קשה דשם התינוק בעצמו גונב, וחזינן דמותר, ולמה הכי אסור לו לחטוף. אלא על-כורחך שיש סמך לדברי החק"יעקב לחטיפת והטמנת האפיקומן ואין חשש דילמדו מעשה גניבה".

ואכן, מנהגינו אינו חידוש גמור המיוחד לחב"ד דווקא, ובכמה וכמה חצרות צדיקים וגדולי ישראל גם נמנעו מכך – כפי שהובא בהרחבה

התינוקות שלא יישנו, כי באמת אין הכוונה בפשטות לשון הראשונים (עיין פרש"י, רשב"ם, ורמב"ם חמץ ומצה פ"ז ה"ג) לגניבת אפיקומן הנהוגה בימינו בדורות האחרונים.

גם הגנבים שובתים...

ויש להוסיף ולהביא עוד:

בשיחת ליל ב' דחג הפסח תשכ"ב אות ב' (תורת מנחם כרך ל"ג עמ' 310-311) אומר הרבי: וזהו גם מה שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר באחת ההתוועדויות דלילות הפסח [ספר השיחות תש"ה ריש עמ' 48] שבליובאוויטש היו גנבים ידועים, ואף על-פי-כן בלילות הפסח היו שובתים ממלאכתם... ומובן שהרבי לא אמר דבר צחות בעלמא, אלא זהו לימוד והוראה – שהגילויי שבלילות הפסח הוא באופן שחודר ופועל ("עס דערנעמט") אפילו אצל כאלו שהם גנבים.

ויש לבאר הדיוק בדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר שנקט הדוגמא של "גנבים" דווקא – כיוון שגניבת דעת היא הפתח לכל מיני רע, וכמאמר רז"ל "כך היא אומנות של יצר־הרע היום אומר לו עשה כך וכו' עד שאומר לו עבוד עבודה־זרה", וידוע פירוש כ"ק מו"ח אדמו"ר שהתחלת פעולת היצר־הרע היא מענייני קדושה, שגם הוא מסכים על עשיית מצוה באומרו: "עשה כך", ואף שזהו עניין של מצוה, מכל-מקום כיון שנתערבה כאן הסכמתו של היצר־הרע, הרי זו גניבת דעת, ופתח ואחזיהו כו', עד למעמד ומצב שאומר לו "עבוד עבודה זרה", והעצה היחידה היא – שלא יהיה עסק כלל עם היצר־הרע, אפילו לא הסכמתו על ענייני מצווה.

וזהו הפירוש בדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר שבלילות הפסח היו הגנבים שובתים ממלאכתם – שהגילויי שבלילות הפסח נמשך והגיע אפילו אצל הגנבים, שזהו המקור לכל מיני רע.

ועניין זה מובן גם על פי מה שכתוב בכתבי האריז"ל בביאור הטעם שיציאת מצרים הוצרכה להיות "לא על-ידי מלאך ולא על-ידי שרף ולא על-ידי שליח, אלא על-ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו", כי מצד השיקוע במ"ט שערי טומאה, הרי כל הגילויים לא היו יכולים להגיע למטה כל כך, כי אם גילוי

הדבר לעולם".

וממשיך וכותב:

"כי האדם נפעל כפי פעולותיו ולבו, וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם... ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים חפץ בתורה ובמצוות אם יעסוק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומנוהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל האדם נפעל כפי פעולותיו כמו שאמרנו".

כל זה כתב אחר ההסבר הפשוט לאיסור שבירת עצם בקרבן פסח: "שאינן כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים ולא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים".

והיינו, למרות ששבירת עצם שייכת לכאורה גם בקרבנות אחרים, הנה רק בליל הסדר אסרתו תורה. ובכל שנה נזהרים מחדש מעניין זה, ואם לא כן, יהיה זה בכלל "עסקו תמיד כל היום באותו אומנות" – רעה. [ולהעיר מדמיון האפיקומן לקרבן פסח, על פי שתי הדעות האם כזית האפיקומן הוא זכר לפסח, או שהוא זכר למצה הנאכלת עם הפסח – עיין שו"ע אדמו"ר תעז, ג].

ובפשטות, אף שבחגי הסוכות לדוגמא (כקושיית השואל) מותר לגנוב כביכול משום שמחה וכו' – ולהעיר מזהר (ח"ב צג, ב) בעניין "פסקא טעמא" שבתובת "לא תגנוב" כי לפעמים תגנוב, היינו במילי דשמיא ובמילי דאורייתא (התוועדויות תשד"מ כרך ב עמ' 1365) – הרי ליל הסדר, שעומד בסימן "והגדת לבנך" – חינוך הבנים, ורוצים שהשפעתו תהיה על כל השנה כולה, אי אפשר לעשות בו דבר שהוא בניגוד לעניין החינוך (גם בדקות)!

והשפעת הפסח על כל השנה מודגשת במיוחד, שלכן "אין אומרים 'חסל סידור פסח'... שבפסח החג עצמו נמשך תמיד" (סיום הגדת כ"ק אדמו"ר וב"אותיות של נגלה" בלקוטי שיחות כרך ה' עמ' 174 ואילך).

על-פי-זה יומתק מה שהרבי נקט רק "שמרומוז בלשון חז"ל" חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל

י"ד עמ' שי):

בהנוגע לשאלתו אודות נסיעה לכאן... מהיכי תיתי... אבל שהנסיעה תהיה לפני חג הפסח ולחוג כאן חג הפסח, לא נראה לי כיון שמנהג גברין יהודאין אם רק אפשר לחוג ביחד עם ביתם, וכיון שלא היה מוכרח בזה עד עתה בטח אין נוגע אם תתאחר הנסיעה בשבועות מספר...

ובאיגרת משנת תשכ"ו (היכל מנחם כרך ג' עמ' צגג"ד):

הנהוג בישראל שבחג הפסח נמצאים ביחד איש וביתו (ובביתו) – ובפרט ראש המשפחה – נוסף על שקשה ביותר להדר כפי הרצון בעניני פסח – כשנמצאים במקום אחר.

כמו כן, בשיחת פורים תשל"ב (שיחות קודש תשל"ב כרך א' עמ' 547) אמר הרבי:

יודעה בכלל ההנהגה ב"ושמחת בחגך" – כשם שבפורים נאמר שהוא נהוג "משפחה ומשפחה" איש ואשתו – יש להשתדל שההנהגה (לבוא ל"א ניסן בשנת השבעים, לחצר קדשנו) תהיה באופן שהדבר לא יפריע ח"ו ליום טוב ובפרט ב"סדרים" איש ואשתו ביחד.

וראה בהרחבה ב'אוצר מנהגי חב"ד' (להר"י שי' מונדשיין, עמ' קיז; וכן שם עמ' קטריק"ח).

בדומה לזה מצינו ב'מנהגי קומרנא' (אות רפ): "היה מקפיד שאנשים נשואים לא יתארחו אצלו בימים הראשונים של פסח וכו'".

ובפשטות יסודו בדברי חז"ל שעניין חגי הפסח ובמיוחד ליל הסדר הוא עניין החירות (ראה פסחים קטז, ב. ושם קח, א ובמפרשים ועוד), והבן שואל וכו'.

ואולי אפשר למצוא רמז לכך בתורה שבכתב, שהרי לכתחילה היה הציווי בקרבן פסח (בא יב, ג) "ויקחו להם איש שה לבית אבות" (למשפחה אחת – רש"י), ובד בבד נצטוו (שם כב) "ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו".

אמנם מנהג ישראל אשר בעת הצורך (כל דכפין.. וכל דצריך") מזמינים אורחים, וגם זה נרמז (שם ד) ב"ואם ימעט הבית וגו' ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו במכסת נפשות גו'".

"הקב"ה בכבודו ובעצמו". ונמצא, שהגילוי דחג הפסח נמשך וחודר בכלם, אפילו אצל הגנבים.

והנה, על פי זה מובן כמה מושלל בפרט בליל הסדר לעשות פעולה הנראית כ'גניבה'.

ולמעיר ממה שכתוב בספרים ש"במרמה" [287=] שנאמר אצל יעקב ("בא אחיך במרמה") בגימטרייה "אפיקומן" [287=], והרי מאורע זה של נטילת הברכות על ידי יעקב התרחש בליל הסדר – וכמובן יש לחלק ובמיוחד שאצל יעקב נאמר "תתן אמת ליעקב".

מנהג תימן ור' חיים מבריסק

גם במנהגי יהודי תימן – מובא על ידי הרב יוסף קפאח – נמצא מעין מנהגינו וטעמו, שלא נהגו כלל באפיקומן. וכך הוא כותב ('הליכות תימן' עמ' 22 הע' 21): "לא היו נוהגים 'לגנוב' את האפיקומן, לפי שהגניבה אסורה אפילו לשחוק ולשמחה ואפילו לדבר מצוה'. ובמקום אחר ('אגדתא דפסחא' עמ' 15 הע' 3): "אין מנהג לגנוב את האפיקומן".

ולמעיר ממה שכתב 'אפילו לשחוק ולשמחה ואפילו לדבר מצוה' – שלכאורה הוא בסתירה למאמר חז"ל במסכת סוכה "מיד התינוקות שומטין ולולביהן ואוכלין אתרוגיהן" כמובא לעיל. גם בספר אסופות רבינו חיים הלוי פסחים עמ' קט ס' מא איתא: "לא היה ניחא למרן הגר"ח זצ"ל המנהג שהקטנים חוטפין האפיקומן, והיה מניחו במקום המשומר עד שעת אכילתו, ופירש דמשום כך סימנו את אכילת האפיקומן במלת "צפון" לומר שטעון שמירה והצפנה... כיוון שהאפיקומן זכר לקרבן פסח, וכמו שקרבן פסח טעון שמירה ונפסל בהיסח הדעת כן צריך האפיקומן שמירה...". ולהעיר ממה שדייקו גם בחב"ד בהטמנת האפיקומן – ראה אוצר מנהגי חב"ד ניסן אותיות עז"עח (עמ' קנא"ב).

איש וביתו דווקא

באגרות קודש כ"ק אדמו"ר נשיא־דורנו (כרך

ליל הסדר בבית רבי

בשיחת פורים תשכ"ח עניין הנסיעה ל'ירח דבש' (צוטט ב'כרם חב"ד' גיליון 1 עמ' 54) או שזהו מהנימוק שהובא קודם "שקשה ביותר להדר כפי הרצון... במקום אחר".

לאפשר חירות אמיתית

ויש להוסיף עוד בנידון, שהרי בגוף העניין נדרש הסבר: הלא אומרים כל דכפין כו' וכל דצריך כו' ומהי אם כן המניעה מקבלת אורחים, ובמיוחד שישנם כמה וכמה הלכות שלמדים בענייני הסיבה כמו בן בפני אביו או תלמיד בפני רבו וכו'!? אלא שכמה פרטים בדבר:

א. לגבי אנשים בעלי משפחות, ההשתדלות היא שיהיו במחיצת בני ביתם (במקום אחר כתבתי בדרך אפשר טעם למנהג זה דקמחא דפסחא (מה שאין כן בתשרי - ראה בספר ימי מלך ח"ג עמ' 904 ובהערה 11 שם. וש"נ) כי ההשתדלות וההדגשה בחג הפסח "זמן חירותנו" היא שתהיה חירות, וזה דווקא כאשר ניתנת לאדם אפשרות להסב עם בני ביתו כמלך כו', מה שאין כן כשאוכל על שולחנם של אחרים (כו') ויש להאריך בזה ואכ"מ (ובכמה מגיליונות 'הערות וביאורים' אהלי תורה נ.י. תתב עמ' 29-31, תתלז עמ' 21-23) כתבתי בזה).

ב. אנשים ואורחים שהיו צריכים לאירוח מאיזה טעם שיהיה - נאמר בשיחת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע מליל שש"פ תרצ"ז (נעתק ב'כרם חב"ד' גיליון 2 עמ' 46 ס"ג), שאמנם "להסדרים לא היו מניחים אורחים" אך בד בבד "כל האורחים קיבלו הכול מבית אדמו"ר", כלומר: שקיימו כל דכפין כו' בנתינת צרכי הסעודה - אך לא במחיצת האדמו"ר, כי שם נכחו רק "מניין מבני המשפחה" (בזמן אדמו"ר האמצעי - שיחה הנ"ל שם). וגם בשנת פר"ת "הזמינו [כמה נכבדים או כאלה מקורבים].. עם המשמשים היה מניין לכל סעודה" ('אשכבתא דרבי' עמ' 115).

להיות בעגלה עם הרבי!?

ג. לרבותינו נשיאינו היה עניין וטעם פנימי שרצו לעשות פסח לעצמם, ומעין מקורות לכך

והנה בלשון כ"ק אדמו"ר הנ"ל ישנו דיוק מפתיע "אם רק אפשר", שבוה מיושב מה שבכל זאת מצינו אצל גדולי ישראל החל מהבעש"ט שהסתופפו בצלם בחג הפסח [ראה אגרת הבעש"ט הנדפסת במכתבי הגניזה אות קפא ('התמים' חוברת וא"ו עמ' כו [560]) אל הרה"ק ר' מאיר מפרימישלן - "ידע כבוד קדושתו כי הוא נפל חלקו בנעימים להיות מן המנוים והקרוים מסביב לשלחני על חג הפסח הק' הבא עלינו לטובה... גם הרה"ק יקר לי מ' יעקב יוסף הכהן [מפולנואה] גם כן מן המנוים..."].

וכן אצל רבותינו נשיאינו, אם כי באופן כללי "לא אכלו אורחים בחג הפסח [בסדרים] רק מבין בני המשפחה... רק כל האורחים קבלו הכל מבית אדמו"ר..." (שיחת ליל שביעי של פסח תרצ"ז - צוטט ב'כרם חב"ד' גיליון 2 עמ' 46) הרי במרוצת הדורות נזדמנו כמה וכמה קרואים בליל הסדר כפי שהיה אצל כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע וכ"ק אדמו"ר ('כרם חב"ד' שם).

ויש לחלק בין סוגי האורחים אם שבאו ללמוד מהנהגות רבותינו הקדושים, או אלה שהיו אורחים הצריכים לאותו דבר וכו' [וראה 'מנהגי בעלזא' עמ' לט: "החדר הגדול היה מלא יושבין וחסידים אשר באו להסתופף בצלו הק' בחג הפסח..."]. וכן מוסכרת העובדה שבשנים הראשונות לייסודה של ישיבת 'תומכי תמימים' נקבע חוק לבלתי תת לתלמיד לנסוע לחג הפסח לביתם ('דברי ימי התמימים' לר"מ רוזנבלום בתוך 'כרם חב"ד' גיליון 3 עמ' 30. וראה שם עמ' 58) למרות שחסר בכך אצל אביו [הגשמי - מה שאין כן ברוחניות], זאת משום שעניין החינוך מחייב זאת (ולהעיר שכללות עניין חג הפסח הוא עניין חינוך - כמבואר בשיחות כ"ק אדמו"ר).

וראה עוד במכתב שנדפס ב'יומן' שנת הקהל תשמ"א עמ' 114: "לא כדאי לנסוע בשנה הראשונה לאחר הנישואין" לאברך שזה עתה התחתן ושאל אם לנסוע למקום פלוני לחג הפסח.

[צריך ביאור אם המדובר שם הוא בגפו, או כשגם עם ביתו - בהתאם למה ששלל כ"ק אדמו"ר

להלן:

אפסח'דיגער [=אורח קבוע לפסח] (בשיחות אדנ"ע) - וביקש פעם מכ"ק אדמו"ר מהר"ש שיצניע גם את האפיקומן שלו עם של הרבי ובני ביתו, נענה שישנה הגבלה בדבר ("מניין לך שהנני רוצה להעלותך לעגלה שלי?") - שיחת כ"ק אדמו"ר מי"ט כסלו תשי"ג. ורק לפעמים "היה נוהג להצניע גם את האפיקומן של האורחים" (שם).

ד. ונחתום בדבר מלכות, דברי כ"ק אדמו"ר בשיחת יום ב' דחג הפסח תשכ"ט (ס"ו) המביא בשם אדמו"ר (מוהרי"צ) נ"ע בקשר להנהגת אביו אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע שבליל פסח לא הניחו לאיש להיות נוכח בסדר מלבד המוזמנים - עיין שם שבוודאי הייתה זו גם הנהגתו הוא.

ומקשה שם הרבי, שלכאורה "טוב עין הוא יבורך", ומדוע לא אפשרו לאחרים ליהנות מתורתן ועבודתן ובפרט בלילה שבו "תרעין פתיחין"? ומבאר כי המקור הוא בסיפור המופיע בהגדה, והיינו במעשה דרבי אלעזר וכו' שהתלמידים הגיעו ממקום אחר (עיין שם שמכאן רואים שכל הנהגות רבותינו נשיאינו יש להם מקור, עד בתורה שבעל פה כו'). ויש להאריך עוד.

קירוב קרובים בביאת המשיח

ומעניין לעניין נחתום בעובדה הבאה: בליל א' חג הפסח תשכ"ט (נדפס בספר 'המלך במסיבו' כרך א' עמ' רפב), ביקש רש"ג ע"ה שכ"ק אדמו"ר, עם כ"ק מו"ח אדמו"ר, "יוליכונו לקראת משיח צדקנו". ועל כך נענה כ"ק אדמו"ר באיחול: "אמן". רש"ג ביקש "שתכניסו גם אותי במעגל". וכ"ק אדמו"ר השיב על-כך: "הרי אנו יושבים יחד ב"סדר" - ממילא נאכל יחד גם את ה"קרבת פסח"... עד-כאן.

ויש לציין כמקור (בדרך אפשר) ל'רבינו בחיי' בא יב, כא: "מכאן שחייב לקרב קרוביו כדי שישמחו עמהם בימים טובים, וכן בימות הגאולה הבטיחנו הקב"ה להתקרב איש אל משפחתו, שנאמר (ירמי' ל, כה): בעת ההיא נאם ה' אהיה לאלוקים לכל משפחות ישראל והמה יהיו לי לעם".

1. ראה מה שכתב ב"אלה תולדות" שבסוף ספר 'משכנות לאביר יעקב' (אה"ק, תשל"ב) עמ' 4: "בליל פסח רצה [הרב משה מעשיל גלבשטיין] לשבת ב'סדר' על יד שולחנו של הרבי, אך השמש לא רצה להכניסו 'אפילו לנשיא מבבל לא אתן להיכנס אל הרבי'... [ורק אחר כך "כעבור שעה קלה בא שליחו של הרבי לקרוא לו, וכשהתנצל מדברי המשרת, נענה על-ידי הצמח-צדק, 'לנשיא לא, ולך כן'"] [ויש אומרים שהצמח צדק ביקשו שלא לגלות מה שראה אז]."

וכנראה מהנהגת הצמח-צדק למד "הגה"ק דלובלין בעל שו"ת תורת חסד זיע"א... שהגה"ק הנ"ל לא הניח לשום איש לישיב אצל הסדר שלו, ולזוגתו הרבנית אמר צריכה את לדעת שאל כל איש צדיק בא אליהו ז"ל או שליחו בליל פסח בכך צריכה את לדעת האיך לישיב עכ"ל" - הגדת ויגד משה (סי' ל עמ' רנ; נעתק ברשימת הרה"ג הרח"י אייזנבך ב'כפר חב"ד' גיליון י"א ניסן תשנ"ג עמ' 57).

2. ב'סיפורי חסידים - מועדים' להרש"י זיין, (סיפור 313) מסופר על הנהגת בעל אבני נזר ש"לא היה נותן לחסידים להיות נוכח בשעת עריכת הסדר, ובקושי גדול היה לפעמים מרשה למי שהוא מהחסידים הוותיקים להסב על שולחנו בליל פסח", ונימוקו היה בפשטות: "בליל פסח צריך אדם מישראל להיות בן חורין, וחסיד כשהוא אצל רבו, אין הוא, החסיד, מרגיש טעם חרות כראוי".

ולעיר משקלאוטרניא בגמרא ובהלכה בתלמיד של תורה, שאפילו אינו רבו מובהק אינו רשאי להסב בפניו משום מורא וכבוד הרב, אלא אם כן נתן לו הרב רשות, וכן האוכל אצל תלמיד חכם מופלג בדורו כו' (כדהובא בשו"ע אדה"ז תע"ב סי"א-י"ב).

3. ב'המלך במסיבו' ח"ב עמ' קכז מובאת עדותו של הרב אלי' סימפסון ז"ל, שאצל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לא הניחו להיכנס (אך כנראה אלה שרצו, עמדו מרחוק והבחינו בהנהגותיו, עיין שם). וכן מצינו שאפילו אותם יחידי סגולה שכן באו לפסח כמו לדוגמא הר"ג מאריישין שהיה

הלכות ומנהגי חב"ד

להוסיף בעבודת התפילה. ד) להוסיף בנתינת צדקה, ומה טוב – לעניין השייך לעבודתו המיוחדת של בעל ההילולא או למוסדות העוסקים בעבודתו, ובעבודת רבותינו נשיאינו ממלאי מקומו. ה) לקיים התוועדות של שמחה, שבה יקבלו עליהם הנאספים החלטות טובות בענייני תורה ומצוות.⁷

נשיא: היום אומרים את פרשת "זאת חנוכת המזבח"⁸ עד "כן עשה את המנורה", שהיא כנגד שבט לוי, ללא ה'הירצון'.⁹

יום שני

י"ד בניסן, ערב פסח

יום ראשון בלילה, אור ליום שני
בדיקת חמץ:

הכנות: לפני הבדיקה צריך לנקות היטב את כל החדרים שצריך לבדוקם¹⁰. כמו־כן יש לרכז במקום המשתמר מילדים וכו' את כל החמץ המיועד לאכילה בערב ולמחרת בבוקר¹¹.
זמן קצר לפני הבדיקה מניחים במקומות שונים בבית עשר חתיכות של חמץ קשה¹² (נכון שיהיו על־כל־פנים כל הפתיתים ביחד – כזית¹³). עוטפים

7) קטע זה ע"פ ההוראות שבלקוטי שיחות כרך כא, עמ' 276 ועמ' 296. אג"ק ח"ד, עמ' קמב. התוועדיות תשמ"ז ח"ב, עמ' 286 (מוגה) ועמ' 292. שיחות קודש תשנ"ב ח"א, עמ' 382.

8) לקוטי שיחות כרך לב, עמ' 19 (ע"פ שיחת י"ג ניסן תשמ"ה, ודלא כמ"ש בשו"ע אדמוה"ז סי' תכט סעיף טו להתחיל ביום זה ו"בהעלותך", ראה בספר־המנהגים, עמ' 36 בהערה וב'אוצר מנהגי חב"ד' ניסן אייר, עמ' ז).

9) לקוטי שיחות שם, עמ' 21 הערה 21.

10) שו"ע אדמוה"ז סי' תלג סעיף לח.

11) שם סי' תלד ס"א ג.

12) שם סי' תלב ס"א, סידור אדמוה"ז, ספר־המנהגים.

13) כי רק בכזית מקיימים ביעור חמץ לדברי הכל, כמ"ש בשו"ע אדמוה"ז סי' תמו ס"ג. נכון לרשום היכן הניחו כל פירור, שמא

שבת קודש פרשת אחרי

י"ב בניסן, שבת הגדול

דרשה: "נהגו בדורות האחרונים שהחכם דורש הלכות פסח בשבת שלפניו אם אינו ערב פסח... והעיקר... ללמד להם המעשה אשר יעשון, ולא כמו שנוהגין עכשיו"¹.

הפטרה: "הלוא כבני כושיים..."² (עמוס ט, ז טו).

אחרי תפילת מנחה אומרים את ההגדה, מ"עבדים היינו" עד "לכפר על כל עוונותינו"³. הרבי נהג לאומרה עם הציבור, בישיבה על מקומו. מוצאי שבת קודש – אין אומרים "יהי נועם" ו"ואתה קדוש"⁴. עורכים קידוש לבנה⁵.

יום ראשון

י"ג בניסן

יום ההסתלקות־הילולא של כ"ק אדמו"ר ה'צמח צדק' נ"ע, דור שלישי לנשיאי חב"ד. נסתלק בשנת תרכ"ו, ומנוחתו כבוד בליובאוויטש. יום התחלת הנשיאות של בנו הצעיר, כ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע⁶.

כל אחד ואחת, אנשים נשים וטף, ינצלו 'עת רצון' זו, כד"י א) ללמוד פרקי משנה (על־כל־פנים פרק אחד, המתחיל באות אחת) של שמו הקדוש. ב) להוסיף בלימוד תורתו של בעל ההילולא. ג)

1) שו"ע אדמוה"ז סי' תכט ס"ב.

2) ספר המנהגים עמ' 33. לוח כולל־חב"ד.

3) הגש"פ של הרבי.

4) לוח כולל־חב"ד, משו"ע אדמוה"ז סי' רצה ס"ג.

5) סוף זמן קידוש לבנה – לביל הסדר, ליל ג' ט"ו בניסן, בשעה 11:16. ובדיעבד שבדיעבד – כל הלילה.

6) לקוטי שיחות כרך לב, עמ' 23 הע' 39, וראה אג"ק הצמח־צדק, עמ' שסג ד.

אחר הבדיקה מבטלים את החמץ שלא מצאנו, באמירת "כל חמירא" (הראשון).

מכירת חמץ: נוהגים לעשות את הרב 'מורשה', דהיינו מיופה-כוח למכירת החמץ²². מוכרים גם חמץ גמור²³, וגם את כלי החמץ (שמא נותר עליהם חמץ 'בעין'), ואין צריך להטבילם לאחר הפסח²⁴.

שחרית: אסור מן הדין לאכול מצה²⁵. ומנהגנו שלא לאכול מכל המינים הנכנסים בחרוסת ומרור עד אחר 'כורך'²⁶.

תפילה: משכימים להתפלל²⁷. מהיום ועד סוף חג הפסח אין אומרים 'מזמור לתודה'²⁸.

תענית בכורות: הבכורים, בין מאב ובין מאם, מתענים, ואפילו כוהנים ולויים. ונהגו לאכול בסעודת סיום מסכת וכדומה ולהפסיק את הצום²⁹.

22 בשער-הכולל, סדר מכירת חמץ (נדפס בסוף שו"ע אדמוה"ז הוצאת קה"ת תשכ"ז חלק ג'ד, עמ' 1401) ס"ק י, כתב שנוהגים - עוד מזמן אדמוה"ז - לעשות את הרב 'מורשה'. וכן הורגלו רבני וקהילות אנ"ש. אבל ב'היום יום' דהיום איתא: "בבית רבינו נוהגים שלא לעשות את הרב למורשה, אלא למכור לו את החמץ, ובערב קבלן" (נעתק בספר-המנהגים, עמ' 37. ולכאורה, ע"פ השיחה הנדפסת בראש ספר זה, מנהגי בית-הרב שפורסמו ברבים, מהווים הוראה לרבים. וע"ע). בשעתו היו מאנ"ש שפנו אל המרא-דאתרא בבית חיינו, הגרו"ש דבורקין ע"ה, וביקשו למכור לו ממש את החמץ, וענה: "בשביל הרבי אני מוכן להיות 'גוי', אבל לא בשבילך". אך הרבנים שלאחריו, הגר"ק מארלאו ע"ה ויבלח"ט הגר"א אזדאבא, נענו לבקשה זו.

23 'אוצר', עמ' פ - פ מאדמו"ר הצמח-צדק ומאדמו"ר מהורש"ב. 24 לקוטי-שיחות כרך יח, עמ' 364, 'שערי הלכה ומנהג' שם סי' קצד, וש"נ.

25 שו"ע אדמוה"ז סי' תעא ס"ד.

26 ספר-המנהגים.

27 לוח כולל-חב"ד.

28 סידור אדמוה"ז. וראה צמח-צדק, חידושים רחב, (שמצדיק את האומרים זאת בערב פסח) וביאור דבריו בלקוטי-שיחות ח"א, עמ' 426.

29 לקוטי-שיחות ח"א, עמ' 67, שערי הל' ומנהג או"ח ח"ב, עמ' קז. 'אוצר', עמ' פט"ז.

הרב בנימין שי' אלטהויז, כשהיה 'חיוב' בשנת אבולו על אביו הרב פנחס ע"ה, שאל את הרבי איזה קדיש לומר בסיום מסכת, והוסיף שראה בהתועדות של הרבי (כ"ד טבת תשי"ב, הפעם היחידה שנערך 'סיום' ממש בהתועדות) שהרב מאיר אשכנזי ע"ה אמר קדיש "של הגמרא" (= בעלמא דהוא עתיד...). וענה הרבי: "אצלי זה חידוש, מלבד הפעם הזאת לא ראיתי זאת מעולם" (תודה להרב מיכאל שי' זליגואן).

כל אחד מהם בנייר¹⁴ (אך לא בנייר כסף, שאינו נשורף היטב).

זמנה: אור לארבעה-עשר - מיד אחרי צאת הכוכבים¹⁵ (בתל-אביב - בשעה 7:36), ותמיד לאחר תפילת ערבית¹⁶.

מקומה: כל המקומות שיש לחוש ולהסתפק שמא הכניס לתוכם חמץ, אפילו באקראי, צריכים בדיקה¹⁷.

אופנה¹⁸: לאור נר של שעווה ועל-ידי נוצת עוף. הבודק מניח את החמץ שמוצא בשקית קטנה של נייר. בגמר הבדיקה: מניח את השקית, הנוצה והנר שנותר בתוך כף עץ קעורה, עוטף הכול בנייר (מלבד ידי הכף שנשארת מחוץ לעטיפה), כורך חוט סביב הנייר כמה פעמים, מהדקו וקושרו¹⁹ [צריך להיזהר להוציא בעוד מועד מהשקית את הדף ובו הברכה וכו']. את החמץ הנמצא בבדיקה שומרים כנ"ל, ושורפים למחרת בבוקר, כדלקמן.

בין הברכה לתחילת הבדיקה אין לדבר כלל, אפילו מענייני הבדיקה (אלא בדבר שהכרחי לבדיקה). ונכון שלא לדבר כלל שלא מענייני הבדיקה כל זמן הבדיקה²⁰.

כתב רבנו הזקן בסידורו: "ויעמיד מבני ביתו אצלו לשמוע הברכה שיבדקו איש במקומו, ולא ישוחו בינתיים, ויזהרו לבדוק תחילה בחדר הסמוך למקום ששמעו הברכה", וכותב הרבי שייתכן שכוונתו היא, שמצווה לזכות גם את בני-ביתו (הגברים) בבדיקת החמץ, וכיוון שגם בעל-הבית בעצמו יבדוק קצת - אין בזה סתירה לדין "מצווה בו יותר מבשלוהו"²¹.

ישכח - נטעי-גבריא פ"ח ס"ח.

14 ספר-המנהגים.

15 שו"ע אדמוה"ז סי' תלא ס"ה.

16 ספר-המנהגים. וראה הוראה אחרת בלקוטי שיחות כרך יז עמ' 434, וראה ב'אוצר מנהגי חב"ד - חודש ניסן', עמ' פג (יא) שהכוונה: שהרגיל להתפלל ערבית בצאת הכוכבים בציבור, והפעם מתפלל ביחיד - יתפלל לאחר הבדיקה. ועצ"ע).

17 שו"ע אדמוה"ז סי' תלג ס"ב יג ואילך.

18 "מנהגנו להאריך ביותר בבדיקת חמץ" (בבדיקה וחיפוש בפועל ממש - אג"ק ח"ב, עמ' שדמ. וראה המובא ב'אוצר', עמ' פג).

19 ספר-המנהגים.

20 שם סי' תלב ס"ו.

21 אג"ק ח"א, עמ' קנו, 'שערי הלכה ומנהג' או"ח ח"ב, עמ' פג.

'שלחן מנחם' או"ח ח"ב ס"ו רכה.

סוף זמני אכילת ושריפת חמץ (שעון קיץ): בתל-אביב מותר לאכול חמץ עד השעה 10:30, ויש לשורפו (וכן למכור לגוי את החמץ שמשאירים) לפני השעה 11:35 (שעה זו היא בנוגע לרב המוכר, אך הציבור צריך להקדים ולהגיע אל הרב מבעוד מועד, לבל יאחר את המכירה!). לאחר השריפה אומרים "כל חמירא" (השני), ובו מבטלים את כל החמץ, שמצאנו ושלא מצאנו.

ההכנות לסדר

* יערוך שולחנו מבעוד יום (היינו סידור השולחן והכלים וכדומה, בלי ה'קערה', שאותה יש לסדר רק בלילה, קודם הקידוש).

מצות:

לא לשכוח לוודא שהפרישו 'חלה' מן המצות, ואם לאו – להפריש. לא ניתן להפריש בשבת או בחג.

יש לברור אותן מחשש נפוחות וכפולות (לא הספיק, רשאי לבדוק ולהניח הצידה את הכשרות לפני ה'סדר'). גם בשבת אפשר לברור ולהוציא את המצות השבורות ולהניחן בנפרד. בעבור הסדר נוהגים לקחת מצות כפופות – בית קיבול, שזהו עניין 'כלי' האמיתי.

זרוע:

נוהגים לצלות את הזרוע ויש לעשות זאת מבעוד יום. לא צלאה – יניח במקומה בשר מבושל³⁰.

נוהגים לקחת חלק מצוואר עוף. כמו-כן מדקדקים שלא לאכול את הזרוע (כלל) אחר-כך³¹ – כל זה הרחקה שלא יהיה כל דמיון לקרבן הפסח. ומטעם זה הנה כ"ק אדמו"ר מהור"י צ"ע היה מסיר כמעט³² את כל הבשר מעל עצמות הזרוע, וכן נהג גם אביו כ"ק אדמו"ר מהור"ש ב"ע³³.

30 כ"ה החיים שם ס"ק סג.

31 מנהג מדינותינו שלא לאכול צלי בליל פסח (שו"ע אדמוה"ז סי' תעו ס"א), וכאן משמע שמדקדקים שלא לאכול כלל גם בימים שלאחר מכן, כהאוסרים שהובאו בכ"ה החיים שם ס"ק ב.

32 אבל מעט בשר צריך להשאיר עליה, שכן עצם ללא בשר אינה נקראת 'תבשיל', שו"ע אדמוה"ז סי' תעג סכ"ב. כ"ק אדמו"ר נשיא זורנו היה מסיר לפעמים אף את החוט הפנימי שבחלל הגרגרת – 'אוצר מנהגי חב"ד', ניסן-סיון, עמ' קל.

33 ספר-השיחות תש"ב עמ' 93.

ביצה:

מבושלת עד שתתקשה.

מרור:

נוהגים לקחת חסה³⁴ [כך שמה גם בארמית, ובלשון המשנה 'חזרת'] ותמכא [כך שמה בלשון המשנה, לפי הזיהוי במסורת אשכנז, ובימינו נקראת בארה"ק בטעות בשם 'חזרת', בהעדר 'שם עברי', ובאידיש 'ח'ריין'] שניהם יחד – הן למרור והן לכורך. את חחינת או גירור ה'ח'ריין' יש לעשות מבעוד יום בלבד (ולסגור היטב בכלי).

יש לבדוק, לשטוף ולייבש את ה'חסה' מבעוד-יום. עדיף להשתמש בחסה מגידול נקי מחרקים, הטעונה רק השריה קלה במי סבון ושטיפה. חסה רגילה – גם הקלחים – טעונה בדיקה היטב מן החרקים, וכבר ציינו שעדיף שלא להשתמש בחומץ או מלח [מלבד הזהירות מ'כבוש'³⁵, הבעיה שבריכוז גדול מדי שלהם, החרקים המוצצים מתים ונשארים בתוך העלה] אלא בנוזל לשטיפת כלים, בריכוז הרגיל, ולשטוף כל פינה היטב בעזרת 'ליפה' עדינה. אם לא בדק מבעוד יום, יוכל לבדוק היטב כל עלה מול האור לפני ה'סדר', יוריד לעצמו את החלקים הנקיים לאכילה, ישטפם במים רגילים וייבשם בעדינות.

חרוסת:

רסק פירות עבה, זכר לטיט. נעשה מפירות שנמשלה בהן 'כנסת ישראל'³⁶, וצריך לתת בתוכו תבלין הדומה לתבן כגון קינמון וזנגביל, אך 'מכמה שנים מנהגנו לא לקחת קידה וקינמון מחשש תערובת חמץ, רק תפוחים אגסים ואגוזים". צריך

34 "מצווה לחזור [=לחזר] אחר חזרת... ואף-על-פי שהחזרת אין בה מרירות, מכל מקום כשהיא שוהה בקרקע, מתקשה הקלח שלה ונעשה מר מאוד, ומפני כך היא נקראת מרור, ומצווה לחזור אחריה אף כשהיא מתוקה... זכר למה שמררו המצרים את חיי אבותינו... בתחילה בפה-ר... ולבסוף מררו חייהם בעבודה קשה..." (שו"ע אדמוה"ז סי' תעג ס"ל). ולעיל בסכ"ג מביא שיוצאים בין השאר גם בתמכא שקורין קריי"ן. ובסכ"ח שמצטרפים זה עם זה לכזית.

מקפידים להשתמש בחסה מסוג 'רומינה', אולי על-פי מש"כ בס' שיעורי-תורה עמ' קצו שעדיף לקחת "מין הארוך" דווקא. וראה נטעי-גבריא – פסח ח"ב פנ"ד ס"י.

35 כיוון שאין יוצאין ידי חובה במרור כשהוא כבוש, ושיעור 'כבישה' בציור או בחומץ הוא 'שיתנונו על האש וירתח' (שו"ע אדמוה"ז סי' תעג סכ"ג), וזה ייתכן לפעמים אפילו בשתיים-שלוש דקות.

36 שו"ע אדמוה"ז סי' תעג סל"ב לג.

סמ"ק⁴⁶. נוהגים להשתמש בגביע כסף⁴⁷. מקפידים שלא להשתמש בגביע עם רגל⁴⁸.

מי מלח:

יש להכין את מ"המלח מבעוד יום. הדלקת הנר: קודם השקיעה⁴⁹. מברכות "להדליק נר של יום טוב" ו"שהחיינו". אם לא הדליקה קודם השקיעה, תדליק לפני הקידוש, מאש שהודלקה לפני החג.

אחר מנחה, קודם השקיעה⁵⁰, קוראים את 'סדר קרבן פסח'.

יום שלישי

ט"ו בניסן, א' דחג הפסח

ליל הסדר:

בני הבית מכינים הכול על השולחן ומסביבו (חוץ מסידור הקערה), כולל הצעת המושבים להסבה, בשעה שמתפללים ערבית בבית הכנסת. טוב להרבות בכלים נאים בליל פסח, דרך חירות⁵¹.

ערבית של יום טוב. אחר שמונה עשרה - הלל שלם בברכה תחילה וסוף. כופלים 'הודו לה' אחר כל אחד מהשלושה פסוקים: "יאמר (ו) נא... כי לעולם חסדו", וגם ביחיד. דהיינו: הש"ץ מקריא: "הודו... והציבור [אבל לא הש"ץ] עונים בקול: "הודו", ואומרים בנחת "אמר נא ישראל..."; הש"ץ מקריא: "אמר נא ישראל...", והציבור עונים בקול (הש"ץ עמהם בנחת): "הודו...". ואומרים בנחת

46 אך כוסו של הרבי גדולה ביותר - 'המלך במסיבו' ח"ב עמ' שג. 47 'אוצר' עמ' קלח. 'המלך במסיבו' ח"ב עמ' שכ. כף החיים ס' תעב ס"ק יא. אך 'כוס של אליהו' מוג הרבי בזוכית שקופה ('המלך במסיבו' שם עמ' שכב).

48 במאמרו של הרה"ג רח"י שי' אייזנבך בגיליון 400 של 'כפר חב"ד', מסביר נוהג זה - הקיים גם בקהילות חסידיות אחרות - כיוון שפ"ע הוזהר נעשה עניין אחד מחמש אצבעות היד יחד עם הכוס, ולכן אין מפסיקים ביניהם. וצ"ע באם אירע שיש רק כוס עם רגל, האם לדיין יש לאחוז מתחת הרגל או מעליה. בפועל, לא ראו שרבותינו השתמשו בגביע עם רגל.

49 קיצור דיני נש"ק עמ' לו, ממטה אפרים ס' תרכ"ה סל"ג, וכן הורה הגר"ש דבורקין ז"ל, וכו' מ' בלקוטי שיחות חכ"ד, עמ' 297 הע' 69.

50 "בזמן שהקרבת קרבן פסח כשרה" הגש"פ של הרבי.

51 שו"ע אדמוה"ז ס' תעב ס"ו.

שתהיה בו חמיצות כלשהי, זכר שהיו משעבדים בישראל עד שהיו שיניהם קהות; ומרכיבים אותה ביין אדום, זכר למכת דם³⁷. החרוסת שבקערת הרבי יבשה, וריכוכה ביין נעשה רק לפני אכילת "מרור", על ידי שמניח מקצתה לתוך התחתית של כוס היין, מה שאין כן בכורך, שלא טובלים בחרוסת את המרור אלא מניח קצת מהחרוסת היבשה שבקערה על המרור ומנערה ממנו³⁸.

כרפס:

ראשית יבנות: ס' פרך, כלומר שישים ריבוא עבדו עבודת פרך³⁹. ואנו נוהגים לקחת בצל (או תפוח אדמה)⁴⁰.

היין:

בליל הסדר חובה על כל אחד ואחת⁴¹ לשתות ארבע כוסות יין.

מי שאפשר לו, ישתה יין (אדום)⁴² בלבד. אם קשה לו, יערב בו מיץ ענבים טבעי, ואם גם זה קשה, ישתה מיץ ענבים טבעי לבדו⁴³.

הכוס: חייבת להיות שלמה⁴⁴ ולהכיל רביעית⁴⁵. שיעור רביעית על פי ספר שיעורי תורה - 86

37 צריך לרככה, כיוון ש'טיבול' ייתכן רק בנוזל. 38 'התועודיות' תשמ"ו ח"ג עמ' 181. ספר המנהגים. 39 אבודרהם, מהר"ל - ליקוטי טעמים ומנהגים' לכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו.

40 ב'רשימות היומן' עמ' שעד: "לכרפס - היו לוקחים בצל, ורק אח"כ כשנחלשו הדורות, לקחו [הנשים, 'המלך במסיבו' ח"א עמ' קלא]. 'אוצר' עמ' קלד' תפוח אדמה, אבל אדמו"ר מהר"ש לא היה שבע רצון מזה".

41 שו"ע אדמוה"ז ס' תעב סכ"ה.

42 שו"ע אדמוה"ז ס' תעב סכ"ו (אם אין הלבן משובח ממנו). בכו"כ שנים השתמש הרבי ביין שאינו אדום, בליל הסדר וכל השנה (ודלא כמ"ש בהגדה 'היכל מנחם' עמ' לו).

מצווה וכן המובחר לקחת יין שאינו מבושל ושאינו בו שום תערובת כלל. אבל אם אין לו יין אחר משובח כמוהו, אפילו לכתחילה יכול לצאת בהם אם הם כשרים לברכת הגפן (שו"ע אדמוה"ז ס' תעב סכ"ו). לכתחילה, יין הכשר לברכת הגפן הוא שיש בו לפחות שליש ממכותו יין טהור. כיום, ובפרט בסדרים הציבוריים, שמארחים גם כאלה שיש חשש בנגיעתם ביין, סומכים רבים על הפיסטור כיון מבושל. ויש מתמירים (ראה שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב ס' נב, שו"ת מנחת שלמה ס' כה, ועוד).

43 ראה המובא בס' סדר פסח כהלכתו ח"ב פ"ג הערה 26, פסקי תשובות ס' תעב אות יא, וילקוטי יוסף ס' ערב הע' יא.

44 שו"ע אדמוה"ז ס' קפג ס"ד.

45 שו"ע אדמוה"ז ס' תעב ס"ז יח.

"יאמרו נא בית אהרון..."; "הש"ץ מקריא: "יאמרו נא בית אהרון..."; והציבור עונים בקול (והש"ץ עמהם בנחת): "הודו..."; ואומרים בנחת "יאמרו נא יראי ה'..."; "הש"ץ מקריא: "יאמרו נא יראי ה'..."; והציבור עונים בקול (והש"ץ עמהם בנחת): "הודו...".⁵²

לאחר ההלל - קדיש תתקבל. עלינו. קדיש יתום.

הסדר

מצווה למהר להתחיל את הסדר, בשביל התינוקות שלא יישנו⁵³ [את מצוות-החג יש לקיים לאחר צאת הכוכבים, בת"א: 7:36].

אין לובשים קיטל לסדר, וכן אין מקפידין לאיזה רוח (מזרח, מערב וכו') יהיה מקום מושבו⁵⁴. סידור הקערה:

הרבי היה מסדר את הקערה מעומד⁵⁵.

בשעת סידור הקערה, לפני הנחת כל דבר בקערה, אומר הרבי את הכתוב בסידור בעניין זה, ואחר סידור הקערה אומר את כל סימני הסדר יחד, כפי שהם כתובים בהגדה. וכשמגיע זמנו של כל 'סימן', אומר 'סימן' זה לפרטיו. כל אמירות אלו היו בלחש⁵⁶.

צריך להניח קערה או מגש תחת המצות. ונהגו להפסיק במפה בין המצות⁵⁷.

בסידור רבנו הזקן איתא שמסדרים [קודם] הישראל, ועליו הלוי, ועליו הכהן.

המינים מונחים על המפה, ולא בתוך קעריות נפרדות. מייבשים את המרור במפיות, למניעת חשש 'שרויה'⁵⁸.

כל המינים הנאכלים בליל-הסדר נלקחים מעל הקערה עצמה, ולא כנוהגים להשאירם על הקערה ולאכול מהמונח על השולחן⁵⁹.

הרבי דקדק שלא לשבור את קליפת הביצה, אף

שקשה להעמידה על מקומה כמות שהיא⁶⁰. הרבי היה מודד ארבע כפות גדולות מלאות 'חריין' טחון, סוחט אותן היטב בידו, ומכין ממנו עיגול קרוב לגודל ביצה. אחר-כך עוטף זאת מכל צד בעלי חסה (שניים גדולים או שלושה קטנים), ובנוסף לכך הניח בפנים חתיכת 'חריין' שאינה מפוררת⁶¹.

ל'כרפס' שעל הקערה נוטלים חתיכה גדולה של בצל (לפעמים לקח הרבי בצל שלם) עם קליפתה, ואוכלים רק מקצתו (הרבי נטל בסכין מחלקו הפנימי)⁶².

מקפידים שתהא 'קערה' לכל בן-מצוות⁶³.

אדמו"ר מהר"ש היה מחלק כרפס ומרור משלו לנשים, גם לקרובות משפחה שהיו סועדות עמם, אך לא כזית מצה⁶⁴.

בנים ובנות קטנים חייבים במצוות הסדר לפי הבנתם (שזהו גדר 'הגיעו לחינוך') בכל אחת ואחת מהכוסות בנפרד, ולכן יש להכין עבור כל אחד מהם כוס המכילה רביעית⁶⁵. אין רגילים לחנך קטנים לפני גיל מצוות בהסיבה⁶⁶.

יש להכין כלי שבור, כדי לטפסף לתוכו (יש אומרים שאם מדובר בכלי חד-פעמי, או בסוג כלי שאינו בשימוש בפסח, די בזה)⁶⁷.

במשך כל זמן הסדר נמצאת כוסו של הרבי, כוס גדולה של כסף, לימין הקערה⁶⁸.

'קדש':

בליל הסדר חובה על כל אחד ואחת לשתות ארבע כוסות יין. מי שאפשר לו, ישתה יין (עדיף: אדום) בלבד. אם קשה לו, יערב בו מיץ ענבים טבעי, ואם גם זה קשה, ישתה מיץ ענבים טבעי

60) שם, עמ' קלא, וראה בהגדה הנ"ל.

61) שם, עמ' קלה.

62) שם, עמ' קלג"ד.

63) שם, עמ' קכג.

64) שם, עמ' קמח.

65) ראה שו"ע אדמו"ר ז"ל סי' תעב סכ"ה, נטעי-גבריאל פסח ח"ב פע"ג, ס"ייב.

66) אך ראה בנטעי-גבריאל פע"ח סכ"ד שהביא מבן אישי-חי ועוד, שיש לחנכם בזה.

67) ראה בהגדה הנ"ל, עמ' סח.

68) 'אוצר', עמ' קלח.

52) טור ס' תכב. הגש"פ של הרבי.

53) שו"ע אדמו"ר ז"ל ר"ס תעב.

54) ספרי-המנהגים.

55) הגש"פ היכל-מנחם.

56) 'אוצר מנהגי חב"ד', עמ' קכה.

57) ספרי-המנהגים.

58) ויש הזוכרים שהרבי השתמש במפית, ושתחת החרוסת היו שתי מפיות (הגש"פ היכל-מנחם).

59) 'אוצר', עמ' קלו.

לבדו⁶⁹.

הכוס: חייבת להיות שלמה⁷⁰ ולהכיל 'רביעית'⁷¹. שיעור רביעית על-פי ספר 'שיעורי תורה' – 86 סמ"ק⁷². נוהגים להשתמש בגביע כסף⁷³. רבים מאנ"ש מקפידים שלא להשתמש בגביע עם רגל⁷⁴. אומרים 'אתקינו' דיום טוב, וקידוש. מנהגו בקידוש ובכל כוס של ברכה, למזוג עד שיישפך מעט החוצה (כבהבדלה), וגם בליל הסדר יש לנהוג כך⁷⁵. הרבי כתב בהגדה 'אין מדקדקין שימזוג אחר', ובפועל אף לא הניח לאחרים למזוג לו⁷⁶. נוהגים לקדש מעומד, הן בפסח הן בשבת ויום טוב⁷⁷. וגם השומעים עומדים. כוסו של הרבי גדולה ביותר. "מוזגין הכוס. לוקחו בימינו, מוסרו לשמאלו, מעמידו, דרך הורדה מלמעלה למטה, על כף ידו הימנית כשהיא כפופה קצת כעין בית קיבול, ארבע אצבעותיו מוגבהות והאגודל מושכב על הצד, ומקדש מעומד, והכוס מוגבה למעלה משלושה טפחים מעל גבי השולחן"⁷⁸. כשמניח הכוס בימינו אינה מוגבהת טפח מהשולחן, אחר-כך מגביה ידו עם הכוס⁷⁹. בכל פעם שנוטל הכוס במשך הסדר, עושה כסדר הנזכר בסעיף זה⁸⁰. כשמתחיל – ייתן עיניו בנרות⁸¹ (גם כשלא חל

בשבת), ובשעת ברכת הגפן והקידוש – בכוס⁸². אשה ובת שבירכו 'שהחיינו' בהדלקת הנרות, גם אם מקדשות בעצמן, לא יברכה עתה⁸³. כל אחת מארבע הכוסות של ליל הסדר – שותים אותה כולה ובבת אחת⁸⁴. אין מנגנים 'ניגונים' בשעת הסדר, וכאשר צריכים להמתין זמן מה [וכן 'כדי שלא יישנו התינוקות'] שרים משירי ההגדה, כגון 'ממצרים גאלתנו', 'על אחת כמה וכמה' וכדומה⁸⁵.

'ורחץ':

הרבי קרא לפני נטילה זו גם את האמור בסידור על 'כרפס'⁸⁶ [לפרטי מנהגו בנטילה, ראה להלן בסמין 'רחצה'].

'כרפס':

שיעורו: פחות מ-15 גרם⁸⁷. מטבילים ואחר-כך מברכים, כדי לתכוף הברכה לאכילה ככל האפשר. ומכוונים להוציא גם המרור וגם הכורך. נוהגים לאוכלו שלא בהסיבה. לאחר מכן אין מחזירים את הנותר ממנו לקערה (ואף אם נשאר, מסירים ממנה)⁸⁸.

הרבי הטבילו ג' פעמים במי מלח⁸⁹.

'חץ':

פורסים את המצה כשהיא בתוך המפה, מכוסה. פורסים את המצה לשני חלקים: האחד גדול והשני קטן ממנו. החלק הגדול מניחים לאפיקומן, והקטן מניחים במקומו בין שתי המצות⁹⁰.

כ"ק אדמו"ר מהורש"ב ומהוריי"צ נ"ע היו שוברים את האפיקומן לחמש חתיכות. פעם נזדמן שנשבר לשש חתיכות, והניח האדמו"ר אחת הצידה⁹¹.

מצפינים את האפיקומן בין שני כרים, ולא

82 הגש"פ של הרבי, משו"ע אדמוה"ז סי' רעא, יח"ט. ביו"ט – לקוטי שיחות כב, עמ' 283 ע"פ שו"ע"ר שם ס"ד.
83 'אוצר', עמ' קמה, וש"נ.
84 הגש"פ של הרבי.
85 'המלך במסיבו' ח"א, עמ' קמד.
86 הגש"פ היכל מנחם, עמ' מב.
87 ע"פ 'שיעור מקוה' ר"ע קפב.
88 'אוצר', עמ' קמט.
89 שם, עמ' קמח.
90 סידור אדמוה"ז וספר המנהגים. הגדול כעין וא"ו, והקטן כעין דל"ת (שער הכוונות, הובא בכף החיים סי' תע"ק ק"ז).
91 ספר המנהגים.

69 באג"ק כרך יט עמ' ריג מציע הרבי מיץ ענבים כפתרון לשתיית ארבע כוסות לחולה. (בקונטרס 'ר"ח כסלו' מובא שבליל שמע"צ תשל"ח אחרי התקף-הלב בא הרבי לקדש בסוכה, והציעו הרופאים שיקדש על מיץ ענבים, והרבי סירב, באומרו "קידוש מאכט מען אויף וויין" [=קידוש עושים על יין]).
70 שו"ע אדמוה"ז סי' קפג ס"ד.
71 שו"ע אדמוה"ז סי' תעב ס"ז יח.
72 ראה הערה 46.
73 ראה הערה 47.
74 ראה ההערה 48.
75 שם, עמ' קמב, וש"נ.
76 שם, עמ' קמקמא.
77 ספר המנהגים.
78 הגש"פ של הרבי ('קדש' הב'), ספר המנהגים, עמ' 28 (גם בקידוש דכל שבת ויו"ט).
79 אלא ש(עכ"פ פעמים רבות) הרבי עצמו לא הגביה כל-כך.
80 'אוצר', עמ' קסז.
81 וטוב שהיו אלו (עכ"פ אחד מה) נרות שברכו עליהם, ובפרט ביו"ט שמברכים גם 'שהחיינו' (לקו"ש דלהלן).

ומפרשים את השאלות על-פי המפורט בביאורי הרבי להגדה.

לפני "והיא שעמדה" מכסים את המצות ורק אחר-כך מגביהים את הכוס¹⁰².
"והיא שעמדה" – בישיבה¹⁰³.

הרבי לא היה מניח את הכוס מידי, עד שמקריא ההגדה סיים את הפסקא בקול רם. שפיכת יין מהכוס:

נוהגים לשפוך יין מהכוס: שלוש פעמים באמירת "דם, ואש, ותימרות-עשן"; עשר פעמים בעשרת המכות, והיינו פעם אחת בכל אחת מן המכות; ושלוש פעמים נוספות באמירת הסימנים "רצ"ך, עד"ש, באח"ב"¹⁰⁴.

אין מטיפים יין על-ידי אצבע, אלא שופכים באמצעות הכוס עצמה.

בבית הרב נזהרים שלא לשפוך את היין לכלי כשהוא על השולחן, אלא כשהכלי התחתון על-גבי קרקע¹⁰⁵. וכן אין מעבירים על-גבי השולחן את הכלי עם היין השפוך.

מילוי הכוס מחדש: הרבי ממלאה עד שנשפכת על גדותיה (כמו לקידוש), וממלאה שוב ושוב – ג' פעמים¹⁰⁶.
'דיינו':

אין מפסיקים באמצע אמירת הארבעה-עשר 'דיינו'. כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ לא היה אומר ביאורים באמצע ה'דיינו', אלא לפני תחילתם או לאחר סיומם¹⁰⁶.

"רבן גמליאל":

במילים "מצה ומרור" הביט הרבי במינים שבקערה¹⁰⁶.

"מצה זו" – מנהג בית הרב לאחוז את המצה השנייה והמצה השלישית יחד על-ידי המפה שעליהן, עד "על שום" השני¹⁰⁷.

"מרור זה" – מנהג בית הרב להניח את שתי הידיים על המרור והכורך – עד "על שום" השני¹⁰⁷.

תחתיהם⁹². "אין נוהגים בחטיפת [גניבת'] האפיקומן בבית הרב"⁹³.
'מגיד':

"בבית הרב אין מגביהים הקערה, ורק מגלים מקצת המצות".

הרבי היה נוהג לגלות מקצתן של כל ג' המצות, גם הפרוסה, ויש אומרים שהיה מסבבה, שיהיה הצד השלם מגולה כלפי חוץ⁹⁴.

"איתא בכתבי האריז"ל שצריך לומר את ההגדה בקול רינה ובשמחה. ויש לומר שלכן היה כ"ק מו"ח אדמו"ר נוהג לומר את ההגדה בקול רם, ובזמנים שלא יכול היה לומר בעצמו בקול רם, זאת אומרת שנראה לאחך בחושיו הגשמיים שאינו אומר בקול רם, היה באותם זמנים דורש מאחרים שיאמרו הם בקול רם"⁹⁵.

הניקוד: "הא לחמא עניא" (אף-על-פי שהכוונה היא כאילו אומרים בקמץ, היינו 'זה', ולא 'הנה')⁹⁶.
אומרים זאת פעם אחת, ובישיבה⁹⁷.

"לשנה הבאה בארעא דישראל" – מטעימים ב'מלעיל' (לשון עבר), ואילו "לשנה הבאה בני חורין" – מטעימים ב'מלרע' (לשון עתיד)⁹⁸.

אחרי 'הא לחמא' מסלקים את הקערה עם המצות לצד אחר (הרבי רק הסיטה קימעה), אך המצות נשארות מגולות⁹⁹.

אין צריך לשטוף ולהדיח את הכוס לפני המזיגה, שהרי שטפוה והדיחיה קודם הקידוש.
'מה נשתנה':

אם אין לו בן, הבת שואלת. ואם אין ילדים, אשתו שואלת. ואם אין לו אישה, הוא שואל את עצמו¹⁰⁰.

שואלים בשפה המדוברת (בבית רבינו – אידיש¹⁰¹), וגם המדברים בלשון-הקודש מפרטים

(92) 'אוצר', עמ' קנא.

(93) הגש"פ של הרבי. ספר-המנהגים. וכן המנהג הבא.

(94) שם, עמ' קנז. וב'הגדת הרבי' מספר הרב אופן שהרבי כיסה את המצות אח"כ.

(95) שם, עמ' קנד (וראה נוסח שונה בתורת-מנחם חט"ז, עמ' 196).

(96) הגש"פ של הרבי.

(97) שם.

(98) ספר-המנהגים.

(99) שם, עמ' קנט.

(100) שו"ע אדמו"ר ז"ל תעגמ. 'התוועדיות' תשד"מ ח"ג, עמ' 1525.

(101) התרגום המלא לאידיש – בהגש"פ 'היכל מנחם עמ' מט, ובס'

שבח המועדים מהדורת תשנ"ג עמ' 207.

(102) ספר-המנהגים, ובאריכות בהגש"פ של הרבי.

(103) 'אוצר', עמ' קסז. וכן המנהג הבא.

(104) סידור אדמו"ר ז"ל. וכן המנהג הבא.

(105) 'אוצר', עמ' קע.

(106) שם, עמ' קעא.

(107) ספר-המנהגים.

הרבי היה מברך את כל הברכות הללו מיושב; נוטל בשתי ידיו את שלוש המצות, כשאצבעותיו מפרידות בין מצה למצה, ומברך המוציא. אחר־כך היה מניח למצה התחתונה להישמט מידי, ומברך על אכילת מצה ושובר מהן – בהיותן מכוסות – לפרוסות קטנות כדי צורכו; מסדרן זו על גבי זו ואוכלן יחד בשתי ידיו; אינו מכניסן לפיו בבת־אחת. ניכר שלא בלע ה'זיתים' בשלמותם¹¹⁴.

שיעור כזית: המקובל הוא, ששיעור 'כזית' במצה הוא 29 גרם, כולל 2 גרם להנותר בין השיניים – כשליש מצת־יד. יש מקום לומר¹¹⁵, שהואיל ושיעור ה'כזית' הוא מידת נפח, הרי 29 סמ"ק במצת־יד (ללא דחיסה, לפי מדידה מדוייקת) אינם יותר מ־9 גרם (כעשירית מצת־יד). במקום הצורך יש לסמוך על זה, ובוודאי ב'זיתים' שמדרבנן שאחרי הכזית הראשון.

לכאורה עדיף להכין בשקיות ולחלק קודם הנטילה שני 'כזית' מצה לכל אחד ואחד מבני הבית, ולאחר ברכות בעל־הבית ייקחו מעצמם קצת מהמצה העליונה¹¹⁶ בתור השתתפות ב'לחם משנה'¹¹⁷.

מסיימים אכילת כל 'כזית' (גם במרור ובכורך) לכתחילה עד 4 דקות¹¹⁸, ובלבד שלא ייכנסו לחשש 'אכילה גסה'.

'מרור':

מרכיבים מקצת מהחרוסת שעל הקערה ביין שבתוך הכלי שתחת לכוס. טובלים מקצת המרור בחרוסת. מנערים את החרוסת, שלא יתבטל טעם המרירות. ואז מברכים "על אכילת מרור",

(114) 'אוצר', עמ' קעו.

(115) ראה מש"כ בקובץ 'הערות וביאורים' אהלי תורה, גיליון 1016 עמ' 90. ובכ"מ. ובס' 'ר' שלמה חיים' ח"א עמ' 468, כתבו: "ביחס לשיעור 'כזית', היה מבטל את הגישה של חישוב 'כזית' לפי משקל, ואמר שהשיעור קטן בהרבה, כפי שמקובל כיום אצל כמה מהפוסקים [ראה גם המובא בפסקי תשובות סי' תפנ] שמחשבים 'כזית' לפי הנפח".

(116) שלדעה העיקרית בשוע"ר סי' תעה ס"ה – עליה מברכים 'המוציא'.

(117) כיוון שצריכים לטעום משל בעה"ב (שוע"ר סי' רעד ס"ד וקס"ז ס"כ), ומאידך אין לבעה"ב לעשות הפסק גדול בין המוציא לטעימתו, כאשר בני הבית מברכים כ"א לעצמו כמנהגו – הערת הרב הנ"ל.

(118) שיעור־מקוה, עמ' קפב.

לפני "לפייכך" מכסים את המצות, ואחר־כך מגביהים את הכוס. אווזים את הכוס עד "ונאמר לפניו הללויה", ומעמידים אותה על השולחן, לאמירת שני פרקי ה'הלל' הראשונים, וחוזרים ומגביהים אותה לברכת "אשר גאלנו"¹⁰⁹. [אין מברכים על ה'הלל' שבסדר. וקוראים אותו מיושב, דרך חירות]¹⁰⁸.

לפני 'רחה' אמר הרבי בפיו בלחש את כל הדינים שבסידור, מ'רחה' עד 'כורך'¹⁰⁹.

נטילת ידיים. מנהגנו (בנטילת ידיים תמיד)¹¹⁰: בודקים תחילה ומוודאים את נקיות הידיים. לוקחים את הכלי מלא מים ביד ימין ומושיטים אותו ליד שמאל. נזהרים מרטיבות בידיים. מנהגנו לאחוז את הכלי במגבת¹¹¹, ומנהג זה פשט בימינו גם בין נשי ובנות חב"ד. "נטילת ידיים לסעודה ג' פעמים רצופות. . ומניח משפיה הג' מעט מים בכף יד השמאלית, ובזה משפשף שתי ידיו". מתחילים את הברכה [לפני תחילת השפשוף, וממשיכים בעת השפשוף], ומשפשפים יפה את הידיים זו בזו, ואחר־כך מנגבים אותן היטב. 'מוציא' מצה':

כל בני הבית חייבים במצוות אלו. ידי חובת 'לחם משנה' יוצאים עלידי ראש המשפחה, אך כל אחד ואחד מברך לעצמו¹¹².

"וייקח המצות כסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלימות, ויאחזם בידו ויברך 'המוציא'". "ולא יבצע מהן, אלא יניח המצה השלישית להישמט מידו. ויברך על הפרוסה עם העליונה טרם ישברם ... [על אכילת מצה]. ויכוון לפטור גם־כן אכילת הכריכה שממצה השלישית, וגם אכילת האפיקומן יפטור בברכה זו – 'על אכילת מצה'. ואחר־כך יבצע 'כזית' מכל אחת משתיהן, ויאכלם ביחד ובהסבה"¹¹³.

(108) שו"ע אדמו"ר סי' תעג סמ"ז רמח.

(109) הגש"פ היכל־מנחם.

(110) ע"פ: סדר נט"י לסעודה ס"א.ו. היום יום כ' שבט. ספר־המנהגים, עמ' 21. תורת־מנחם ח"י, עמ' 197. 'התקשרות' גיליון שט עמ' 18.

(111) כנראה במראות קודש – הרבי נהג כך גם בשפיה הראשונה.

(112) ראה אג"ק ח"ד, עמ' כט, 'שערי הל' ומנהג' או"ח ח"א סי' קמג.

(113) סידור אדמו"ר.

אין נוהגים לומר 'לחיים', שלא יראה כמוסיף על הכוסות¹²⁹.

הרבי שתה מכוסו במשך הסעודה, ולפני מזיגת כוס שלישי מסרה לשוטפה, ואחר-כך (כבכל השנה) קינחה מבפנים ומבחוץ במפית-נייר¹³⁰. 'צפון':

לפני אכילת האפיקומן יש לשתות באופן שלא יבוא לידי צימאון אחר כך¹³¹.

בסוף הסעודה "יקח האפיקומן, ויחלקו לכל בני ביתו, לכל אחד כזית"¹³². וטוב לאכול שני 'כזיתים', אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו¹³³. יש לאכול את כולו במקום אחד¹³⁴. אוכלים בהסיבה, ויש לסיימו קודם חצות¹³⁵ (12:41 בתל-אביב).

'ברך':

הרבי מזג 'כוס של אליהו' תמיד קודם ברכת המזון, ואחריו מזג לעצמו כוס שלישי¹³⁶.

הרבי השתמש בכוס זכוכית לכוסו של אליהו, ובדקה תחילה בשוליה אם היא חלקה ללא פגם¹³⁷. מקריא ההגדה הוא המזמן¹³⁸.

כל אחד מהמסובים אוזז בידו את הכוס עד אחרי 'בונה ירושלים'.

"שפוך חמתך": אחר שתיית כוס שלישי, מוזגים כוס רביעי. לוקחים נרות דולקים והולכים לפתוח את כל הדלתות שבין מקום עריכת הסדר לבין רשות הרבים (או החצר). אומרים "שפוך חמתך" בשיבה ואין צריך לעמוד. כל המסובים אומרים זאת במקומם, ורק השלוחים אומרים אותו אצל הדלת¹³⁹.

שעת פתיחת הדלת היא עת רצון רבתי, ויש

ומכוונים לפטור בזה גם את המרור שב'כורך', ואוכלים שלא בהסיבה¹¹⁹. לועסים היטב כדי להרגיש את טעם המרירות.

החסה וה'חריין' מצטרפים יחד ל'כזית' מרור¹²⁰. הרבי נהג לאכול גם חלק מראש התמכא, לא-טחון. אכל שיעור גדול במיוחד. אך הזהיר בשם אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, שאין יוצאים ידי חובה במרור שאין יכולים לסובלו מחמת חריפותו¹²¹. שיעור כזית מרור - 17 גרם¹²².

הרבי לקח כשיעור ביצה של ימינו. את קלחי החסה לא אכל¹²³.

'כורך':

לוקחים כזית מהמזה התחונה וכזית מרור (בסך הכל) משני הסוגים. מניחים מעט חרוסת יבשה על המרור, ומנערים אותה מיד אחר-כך (הרבי מרח חרוסת - [אולי(?) כשנפלה החרוסת שטבל בה מהתמכא] - על התמכא ולא על העלים). בסוף ה'כורך' היה טובל את חתיכת התמכא השלמה בחרוסת, ואוכלה עטופה בעלי החסה - ולא נייער¹²⁴). כורכים אותם יחד, אומרים "כן עשה הילל..." ואוכלים אותם יחד ובהסיבה¹²⁵.

'שולחן-עורך':

אוכלים את הסעודה שלא בהסיבה. מתחילים באכילת הביצה שעל הקערה¹²⁶. הרבי לא בדק ולא פתח כלל את הביצה לפני אכילתה. טבל אותה תחילה ג' פעמים במי-מלח. במשך הסעודה טובל את המצה ג' פעמים במלח ואוכלה¹²⁷.

למים אמצעיים ואחרונים אין להעביר האצבעות על השפתיים - בכל שבעת ימי הפסח¹²⁸.

(119) ספר-המנהגים.

(120) שו"ע אדמו"ר סי' תעג סכ"א.

(121) 'אוצר', עמ' קלה"ו.

(122) ראה שיעורי תורה סי' ג ס"ג, ופסקי תשובות סי' תפו ס"ק ב. וגם כאן, כשאין דוחסים, די בזה גם בקלח וגם למה שנשאר בין השיניים.

(123) 'אוצר' שם.

(124) ראה שם, עמ' קעט.

(125) ספר-המנהגים. וכן המנהג הבא.

(126) שם. לעניין אכילת מרור וחרוסת כאן בליל א' בחו"ל, ראה לעיל הערה 25.

(127) שם, עמ' קפג.

(128) ספר-המנהגים.

(129) שם, עמ' קפד.

(130) שם, עמ' קפח.

(131) הגש"פ של הרבי.

(132) כלשון אדה"ז בסידורו (והאוכל יותר, ישלים את השאר ממצות אחרות).

(133) שו"ע אדה"ז סי' תעז ס"ג.

(134) כדין קרבן הפסח הנאכל במקום אחד - שם סי' תעח ס"ב.

(135) שם סי' תעז, ד.ו. וספר-המנהגים (קודם חצות - בסדר א' בלבד).

(136) 'אוצר', עמ' קצב.

(137) שם, עמ' קצד.

(138) שם, עמ' קפט. וכן המנהג הבא.

(139) ספר-המנהגים.

לבקש בה (במחשבה) על עניינים רוחניים¹⁴⁰.
 'הלל' - 'נרצה': כשהשלוחים חוזרים, מתחילים
 "לא לנו". אין מדקדקים לומר 'הלל' קודם חצות¹⁴¹.
 גם אורחים שאינם מסובים לסדר, עונים 'הודו',
 כסדר הנהוג בבית הכנסת בעת אמירת הלל¹⁴².
 "הודו... כי לעולם חסדו": מכוונים באותיות

שם הוי"ה כנדפס בסידור¹⁴³.
 "לשנה הבאה": שלא כ'הא לחמא עניא' (ראה
 שם), כאן אין מדקדקים בהטעמה מלעיל-מלרע.
 כי העיקר שתבוא הגאולה השלמה מיד, וממילא
 יהיה 'לשנה הבאה בירושלים'¹⁴⁴.
 מנהג בית הרב: אחר אמירת "לשנה הבאה
 בירושלים", האדמו"ר מחזיר ושופך היין מכוסו
 של אליהו [לכוס שלו, ומהבקבוק לכוסו (לתקן)
 ושוב] אל הבקבוק [וחוזר חלילה פעמים רבות],
 וכל המסובים מנגנים בשעה זו הניגון "אלי אתה
 ואודך" - מעשרת הניגונים של רבנו הזקן¹⁴⁵.

בבית הרב אין נוהגים לומר פזמונים (המובאים
 בשאר סידורים והגדות-של-פסח).
 אין אומרים "חסל סידור פסח".
 משנת תשי"א עד תש"ל ועד בכלל, לאחר
 הסדר, היה הרבי נוהג להתוועד (כמובן - בלא
 'לחיים') בבית הכנסת.
 סדר כללי - לעולים ולציבור הרחב: ממכתב
 הרבי¹⁴⁶: "נהייתי ממה שכתב אודות עריכת
 הסדרים בבית הכנסת, ושלכל קערה היתה מצה
 שמורה".
 קריאת שמע שעל המיטה: נוהגים לקרות
 על המיטה בלילה זה רק פרשת 'שמע' וברכת
 'המפיל'¹⁴⁷.

בבית הרב אין נוהגים לומר פזמונים (המובאים
 בשאר סידורים והגדות-של-פסח).
 אין אומרים "חסל סידור פסח".
 משנת תשי"א עד תש"ל ועד בכלל, לאחר
 הסדר, היה הרבי נוהג להתוועד (כמובן - בלא
 'לחיים') בבית הכנסת.
 סדר כללי - לעולים ולציבור הרחב: ממכתב
 הרבי¹⁴⁶: "נהייתי ממה שכתב אודות עריכת
 הסדרים בבית הכנסת, ושלכל קערה היתה מצה
 שמורה".
 קריאת שמע שעל המיטה: נוהגים לקרות
 על המיטה בלילה זה רק פרשת 'שמע' וברכת
 'המפיל'¹⁴⁷.

תפילת שחרית:

אם לא הספיקו להכין את שני ספרי התורה

(140) 'אוצר', עמ' קצה.

(141) הגש"פ של הרבי. ספר-המנהגים (העניין השני - לעיל
 בפיסקא 'צפון'). וראה הנסמן ב'אוצר', עמ' קצו.

(142) ספר-המנהגים, ושם, עמ' קצח.

(143) הגש"פ של הרבי (ואין הספק שעורר הרבי בזה במכתב פרטי,
 באג"ק ח"ב, עמ' קכד, מוציא מידי הוראה ודאית לרבים, כמובן).

(144) לקוטי שיחות ח"ב, עמ' 543.

(145) ספר-המנהגים. וכן שני המנהגים הבאים.

(146) אג"ק ח"א, עמ' סד.

(147) שו"ע אדמוה"ז סי' תפא ס"א. ובסדר השני - בכבל יו"ט
 (ספר-המנהגים).

בבית הרב אין נוהגים לומר פזמונים (המובאים
 בשאר סידורים והגדות-של-פסח).
 אין אומרים "חסל סידור פסח".
 משנת תשי"א עד תש"ל ועד בכלל, לאחר
 הסדר, היה הרבי נוהג להתוועד (כמובן - בלא
 'לחיים') בבית הכנסת.
 סדר כללי - לעולים ולציבור הרחב: ממכתב
 הרבי¹⁴⁶: "נהייתי ממה שכתב אודות עריכת
 הסדרים בבית הכנסת, ושלכל קערה היתה מצה
 שמורה".
 קריאת שמע שעל המיטה: נוהגים לקרות
 על המיטה בלילה זה רק פרשת 'שמע' וברכת
 'המפיל'¹⁴⁷.

תפילת שחרית:
 אם לא הספיקו להכין את שני ספרי התורה

(148) לוח כולל-חב"ד, ע"פ שו"ע אדמוה"ז סי' קיד ס"ד וס"ב.

(149) ע"פ מחזור-השלם.

(150) לקוטי שיחות חכ"ב, עמ' 276 [מכתב זה בלה"ק: אגרות
 מלך ח"ב, עמ' רלז]. מביאורי הוהר להצמח-צדק, עמ' צו וסה"מ
 תרס"ח, עמ' קעא. מלשון המכתב ברור, שהכוונה גם ליום ראשון

מברכים וסופרים בעמידה¹⁵⁶, אחר צאת הכוכבים¹⁵⁷. ולכתחילה צריך לדעת את הספירה של הלילה בשעת הברכה¹⁵⁸. אחרי הספירה (והנוסח שלאחריה): עלינו, קדיש יתום¹⁵⁹. למנהגנו – גם הנשים סופרות¹⁶⁰, ובברכה¹⁶¹.

בנוגע למנהגו של הרבי בכוונות ספירת העומר¹⁶² – "זה מה שראינו: לפני אמירת הברכה, היה מסתכל על הנדפס באותו יום. ונראה היה שהביט לא רק על היום, אלא גם על הכוונות של אותו יום. אחר־כך, בעת אמירת 'למנצח' ו'אנא בכוח', היה מדגיש הכוונה של אותו יום, ולפעמים היה שוב מביט – בעת אמירת הנ"ל – בהנדפס לאותו יום".

סדר הכוונות כנדפס בסידור: הספירה, התיבה מ'אנא בכוח', התיבה מ'למנצח' והאות מ'שמחו'. השומע ספירת העומר מאחרים בטרם ספר בעצמו, יכוון בפורש שאינו רוצה לצאת עתה ידי־חובה כלל¹⁶³.

מי שלא ספר בלילה, יספור ביום בלא ברכה, ובשאר הלילות יברך. ואם דילג פעם אחת שלא ספר גם ביום – יספור שאר הלילות בלא ברכה, ויכול לצאת ידי חובתו בשמיעה מאחרים. ובספק אם דילג יום – סופר בברכה¹⁶⁴.

המתפללים ערבית בעוד היום גדול וקוראים אחר־כך קריאת שמע בזמנה, יספרו גם את ספירת העומר בזמנה. המתפללים ערבית וספירה בעוד היום גדול, יש לסדר שיספרו עוד פעם למחרת בעת תפילת שחרית, כמוכן בלא ברכה¹⁶⁵. לכאורה

שמחת יום־טוב: חייבים בה מדאורייתא, וחייבים (הגברים) לשתות רביעית יין בכל יום ביום־טוב ובחול־המועד¹⁵¹ (אם כי יוצאים ידי חובה זו גם ביין הקידוש¹⁵²); ועם־כל־זה, כדברי הרמב"ם, "לא יימשך ביין"¹⁵³.

יום רביעי, ט"ז בניסן

א' דחול־המועד פסח

מוצאי יום־טוב¹⁵⁴:

ערבית: בתפילה הראשונה של חול־המועד יש לזכור לומר ארבעה דברים אלו¹⁵⁵: (א) מוריד הטל; (ב) אתה חוננתנו; (ג) ותן ברכה; (ד) יעלה ויבוא.

שכח אחד מהם, ונזכר אחר שסיים תפילתו: א. אמר "משיב הרוח ומוריד הגשם" – יחזור לראש התפילה.

ב. שכח לומר "אתה חוננתנו" – לא יחזור (אלא אם צריך לעשות מלאכה לפני הבדלה יאמר אחרי שמונה־עשרה: "ברוך המבדיל בין קודש לחול").

ג. אמר 'ותן טל ומטר' – יחזור לראש התפילה. ד. שכח 'יעלה ויבוא' – יחזור לראש התפילה.

קדיש תתקבל.
ספירת העומר

דחה פ. בלקו"ש שם, עמ' 33 נתבאר, שזה בדומה לענין 'תפילת ערבית רשות', וצוין ב'שלח מנחם' ח"ב סו"ס רמו. (151) שו"ע אדמוה"ז סי' תקכ"ט ס"ו. ובתנא' מגילת־אסתר צט, ג; רביעית.

(152) שיחות קודש תשל"א ח"ב עמ' 87, פסחים קח, ב תוד"ה ידי יין.

(153) הל' יו"ט פ"ו הי"זיח, ספר־המנהגים, עמ' 38 (ה'רשימה' הנוכרת שם [בנושא: שמחת פורים] נדפסה במלואה בלקוטי שיחות ח"א עמ' 336 ובאג"ק ח"ה עמ' רנה).

(154) לבני חו"ל: אין אוכלים מהמינים הנכנסים בחרוסת ומרור עד אחר כורך של ליל סדר שני. יום שני של פסח. ערבית דיום טוב. הלל שלם. קדיש תתקבל. ספירת העומר וכו'. סדר־פסח שני. בקידוש: יין, קידוש, שהחינו. הגדה כדאתמול (אלא שאין מקפידין לאכול האפיקומן קודם חצות). ק"ש שעל המטה כמו בכל יום טוב. שחרית כדאתמול. מוציאין שני ספרי תורה, בראשון קורין לה' עולים בפרשת אמור 'שור או כשב', ובשני מפטיר כדאתמול 'ובחודש הראשון'. הפטרה: וישלח המלך ... (מלכים ב כג, א־ט, כא כה). מוסף דיום טוב.

(155) ע"פ 'שבח המועדים'. אתה חוננתנו – שו"ע אדמוה"ז סי' רצד ס"ג, טל ומטר – סי' קל"ז ס"ג. יעלה ויבוא – סי' תצ"ג.

(156) שו"ע אדמוה"ז סי' תפט ס"ד.

(157) אג"ק ח"ט, עמ' ערב ג, וראה בשו"ע רבינו שם סי"ב.

(158) שם, סי"ט.

(159) במקום שסופרים אחר עלינו, כדאי להנהיג שיאמרו רק קדיש אחד לאחר הספירה (אלא אם מנהג המקום כך הוא, ולא ניתן לבטלו) – אג"ק ח"ה, עמ' שיג.

(160) ע"פ שו"ע אדמוה"ז סי' תפט ס"ב וסו"ס תצג.

(161) ראה 'אוצר', עמ' רנד.

(162) ממכתב הרה"ח ר"ל ש' גרונר. ראה 'התקשרות' גיליון רמה, עמ' 15.

(163) שו"ע אדמוה"ז סי' תפט ס"ב. ואם לא כיוון, יספור אח"כ בלא ברכה, שם (אלא כשמע מהש"ץ כרגיל, שאז כאילו כיוון במפורש שלא לצאת, שהרי חושב לספור אח"כ).

(164) שם, סכ"גכה. וראה 'אוצר', עמ' רנג.

(165) אג"ק הנ"ל בהערה 125. וראה 'אוצר', עמ' רנא.

נוסף על השיעורים הקבועים – דף ליום¹⁷¹. בדבר חלוקת מ"ח דפי מסכת סוטה למ"ט ימי הספירה, הורה הרבי: "התחלת המסכת, דף ב', לומדים ביום ראשון של חול-המועד [בחו"ל], יום ב' דספירת העומר (ולא ביום שני של יום-טוב שהוא יום ראשון דספירת העומר), וביום שני של חול המועד לומדים דף ג', וכן הלאה, עד לערב שבועות שבו לומדים דף מ"ט, סיום המסכת". והסביר זאת, שביום הראשון לומדים את 'דף השער' שכולל את שם המסכת, ומחליטים ללמוד ממחר ואילך דף ליום¹⁷².

הבדלה:

מתחילים "הנה א"ל ישועתי"¹⁷³. אין מברכים על הבשמים ולא על האש.

לימוד תורה:

"ובהמשך למדובר על דבר "כיבוש" כל העולם כולו על-ידי הוספה וגייעה בלימוד התורה וביתר שאת וביתר עוז – מהראוי ונכון וטוב אשר בימי חול-המועד פסח יוסיף כל אחד ואחד בעסק התורה, הן בלימודו הוא והן בנוגע לזולת: להשתדל עם כל מי שיכול לפעול עליו, שגם הוא יוסיף אומץ בלימודו בימים אלו ובהתאם להנ"ל. ופשיטא שענין הנ"ל שייך במיוחד לתלמידי הישיבות, דגם בשאר הימים הרי "תורתם קבע" היא – גם במובן כמות הזמן – עליהם מוטל חיוב מיוחד לנצל את כל ימי חול-המועד פסח הבא עלינו לטובה להוסיף בלימוד התורה ביתר שאת וביתר עז"¹⁷⁴.

חינוך:

בהוראת כ"ק רבותינו, אדמו"ר מוהרי"צ והרבי נשיא דורנו, על המורים/ות לשמור קשר עם התלמידים/ות בימי חול-המועד¹⁷⁵. מותר (ומצווה) לפתוח בית-ספר, ואם יש צורך – גם לכתוב, כדי להעסיק את התלמידים שלא יסתובבו

(כנהוג בכמה קהילות), רצוי להכריז את הספירה בכל בוקר מימי ספירת-העומר אחרי סיום תפילת שחרית בבית-הכנסת, כדי להזכיר ולהוציא ידי-חובתו את מי ששכח לספור.

כ"ק אדמו"ר מהורי"צ היה נוהג לציין ולשרטט סימן בסידורו לאחר הספירה של כל לילה¹⁶⁶.

"לכאורה, אף שמברכים בכל לילה כי כל לילה היא מצווה בפני עצמה, ויש אומרים שגם אינן תלויות זו בזו – המצווה דכל לילה היא לא רק לספור ולדעת שהוא יום אחד וכו' לעומר, אלא גם לדעת (לכוון – כחלק מקיום המצווה, על-דרך הידיעה שזהו יום אחד וכו' לעומר) שזהו חלק (מספירת) שבועה שבועות"¹⁶⁷.

המסופק באיזה יום לספירה עומד, וסופר מספק שתי ספירות, לא יברך על ספירתו¹⁶⁸.

קטן שהגיע למצוות באמצע ימי הספירה, ממשיך ספירתו בברכה. ואף גדולים, כשיבוא משיח צדקנו באמצע ימי הספירה, ימשיכו ויספרו מן התורה, כיוון שהספירה הקודמת גם היא מציאות של תורה ו'מצוותיה – אחשביה¹⁶⁹.

רצוי שלא לחצות את 'קו התאריך' בימי ספירת-העומר ("באם אין הכרח גמור בדבר", וכן הורה הרבי לשלוחיו לאוסטרליה וכו'), מאחר ולפי דעת הרבי, אדם ש'הרוויח' או 'הפסיד' יום על-ידי מעבר מערבה או מזרחה מקו התאריך, ממשיך וסופר לפי הימים שלו ולא לפי ספירת כלל ישראל או אנשי המקום, ואף חגי-השבועות שלו נקבע ביום החמישים לספירתו-הוא, וינהג (רק) בו יום-טוב גמור לכל דבר ועניין (אלא שלא יאמר אז 'זמן מתן תורתנו')¹⁷⁰.

נוהגים ללמוד בימי הספירה מסכת סוטה –

166) 'תורת מנחם' התועדויות' תש"י, עמ' 47, 64.

167) לקוטי שיחות ח"י"ב, עמ' 235, שערי הל' ומנהג או"ח ח"ב ס"ב ע' קמא. שלחן מנחם ח"ג עמ' א.

168) ראה באג"ק ח"ז, עמ' רסה, שערי הל' ומנהג שם ס"ע קמב ושלחן מנחם עמ' ב, ולמעשה – בחי"ז עמ' קנג ובשערי הל' ומנהג ריש עמ' קט, ובשלחן מנחם עמ' כה.

169) לקוטי שיחות חל"ח, עמ' 7. שערי הל' ומנהג שם ס' קנט, ושלחן מנחם ס' רנו. ודלא כמ"ש בילקוטי יוסף ח"ה, עמ' 417.

170) ע"פ המסקנא וההוראות בשערי הל' ומנהג שם ס' רכ ושלחן מנחם ס' רנח.

171) היום יום ז' אייר, ספרי-המנהגים, עמ' 43.

172) 'התועדויות' תשמ"ה ח"ד, עמ' 2143, ובכ"מ.

173) כן מנהגנו, כמ"ש בפרמ"ג ס' תצא שאומרים זאת גם במוצאי יו"ט וכ"מ בלבוש, ודלא כמנהג העולם שלא לומר פסוקים אלו במוצאי יו"ט ע"פ מטה-אפרים ס' תרכד ס"ה ולקוטי מהרי"ח בהבדלה דמוצש"ק.

174) לקוטי שיחות ח"ז, עמ' 267.

175) אג"ק ח"א, עמ' סא וחכ"ב, עמ' רמו.

לי... ממצרים" (שמות יג, א-טז). הגבהה וגלילה. ובספר השני - לרביעי, "והקרבתם". חצי קדיש. הגבהה וגלילה. אשרי, ובא לציון וכו'. מוסף.

יום שישי, ח"י בניסן

ג' דחול-המועד

יום הולדת אביו של כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו, הגאון המקובל הר"ר לוי יצחק נ"ע. ויום היכנסו של הרבי לבריתו של אאע"ה. בשחרית מוציאים שני ספרי תורה. בספר הראשון קוראים לשלושה עולים בפרשת משפטים "אם כסף... בחלב אמו" (שמות כב, כד-ל, כג, א-ט). הגבהה וגלילה. ובספר השני - לרביעי "והקרבתם". חצי קדיש. הגבהה וגלילה. אשרי, ובא לציון וכו'. מוסף.

בשיחת ליל הושענא-רבא תשמ"ה¹⁸⁰ הובא כדבר הפשוט, על-פי המנהג שנתפרסם ע"י כ"ק אדמו"ר מהור"י צ, שאף שבשבת ראש-חודש מפטירין 'השמים כסאי', הרי ביחיד יש לומר גם את ההפטרה של פרשת השבוע, "ועל-דרך-זה בנוגע לשבת חול-המועד, שבציבור מפטירין בהפטרה המיוחדת לשבת חול-המועד, אבל ביחיד יש לומר גם את ההפטרה הקשורה עם פרשת השבוע" [השבוע - הפטרת פרשת קדושים]. זאת למרות שאין אומרים היום 'שניים מקרא'¹⁸¹. בהדלקת נש"ק מברכת "להדליק נר של שבת" קודש" בלבד.

(180) סט"ו, 'התועודיות' ח"א ס"ע 351, בלתי מוגה.
(181) ראה שו"ע אדמוה"ז סי' רפה ס"ט"י וכף החיים שם. וכנראה לפ"ז אמירת ההפטרה היא עניין בפ"ע. וע"ע.

ויבלו את זמנם בחוצות בימי חול-המועד¹⁷⁶. יש להכין את ספרי-התורה לקריאת היום עוד בערב שלפני, ולפחות לפני תפילת שחרית.

שחרית: אין מניחים תפילין. אין אומרים 'מזמור לתודה' (בכל ימי הפסח). יעלה ויבוא. חצי הלל, קדיש בתקבל. שיר של יום, קדיש יתום. מוציאים שני ספרי-תורה, בראשון קוראים לשלושה עולים בפרשת אמור 'שור או כשב' (ויקרא כב, כו-לג, כג, א-מד. מיקום ההפסקות - כפי קריאת כהן, לוי, ישראל שבסידורנו ליום טוב, והישראל קורא עד גמירא¹⁷⁷), הגבהה וגלילה, ובשני יעלה רביעי בפ' פינחס 'והקרבתם', חצי קדיש. הגבהה וגלילה. אשרי, ובא לציון גואל. יהללו. חצי קדיש. תפילת מוסף.

בעניין שמחה ביין - ראה לעיל יום א' דחג-הפסח.

טוב לעשות בסעודה איזה דבר (דהיינו הוספה: באכילה, בניגון, ב'לחיים' או בכולם¹⁷⁸) זכר לסעודת אסתר שהייתה ביום זה, שבו נתלה המן¹⁷⁹.

יום חמישי, י"ז בניסן

ב' דחול-המועד

בשחרית מוציאים שני ספרי-תורה. בספר הראשון קוראים לשלושה עולים בפרשת בא "קדש

(176) חוה"מ כהלכתו פ"ו סע"ה.
(177) כן מסר הרב יוסף-יצחק של אופן.
(178) 'המלך במסיבו' ח"א, עמ' רצא.
(179) שו"ע אדמוה"ז סי' תצ ס"ב. (בפיט 'אדם בקום' בסליחות לתענית אסתר, מקשר זאת עם הפסוק 'וישבות המן ממחרת' בהפטרה דאתמול).

לזכות
אנשי החסד הדגולים
הרה"ח ר' אברהם משה דייטש והרה"ח ר' גבריאל גופין שיחיו
ולע"נ האחים הרה"ח ר' זלמן יודא ור' יוסף יצחק,
בני הרה"ח ר' שלום ישעיהו ע"ה דייטש